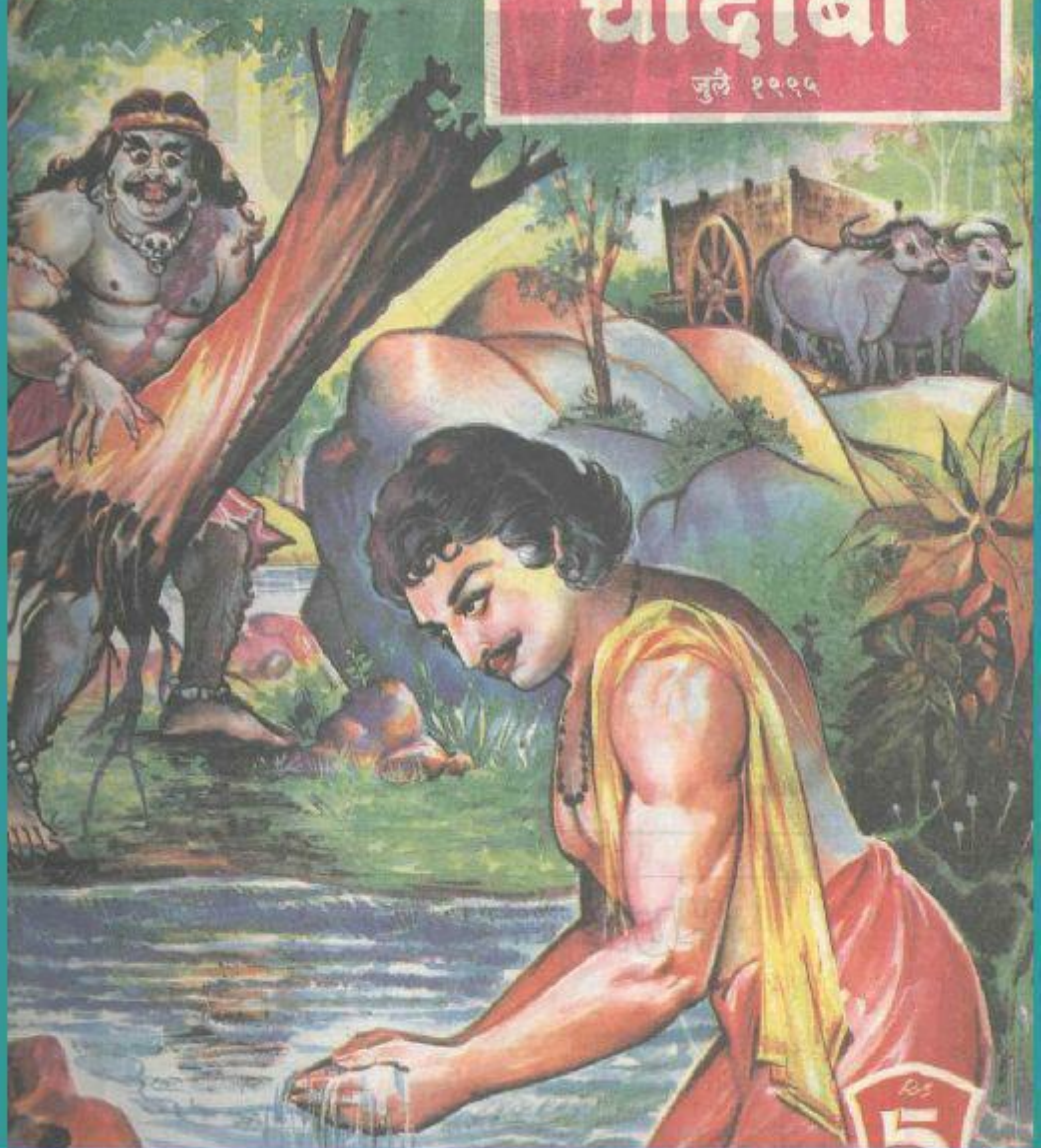
चांदोबा

जुलै १९९५

आयर्लंड : शांतीच्या मार्गावर

आयर्लंडमध्ये 'सेंट पॅट्रिक दिन' एक फार महत्वाचा दिवस आहे. इसवी सनापूर्वी चौथ्या शतकात आयर्लंड सेल्ट्सचीं एक वसाहत होता. नऊशे वर्षानंतर इथे ख्रिस्त धर्माचा प्रसार झाला. सेंट पॅट्रिकचा जन्म इंग्लंड मधे झाला. जहाजी लुटेऱ्यांनी त्यांना पकडले. नंतर त्यांनी ख्रिश्चन मिशनऱ्याचे प्रशिक्षण घेतले. इ.स. सुमारे ४०० च्या सुमाराम ते आयर्लंड मध्ये आले. ख्रिश्चन धर्माच्या प्रचारासाठी त्यांनी इथे अविरत परिश्रम घेत. आयरिश लोकात त्यांना फार आदर दिला जातो. १७ मार्च रोजी आयर्लंडची जनता श्रध्दापूर्वक त्यांचे स्मरण करते.

या वर्षी १७ मार्च रोजी वॉशिंग्टन येथील 'व्हाइट हाऊस' मध्ये दोन आयरिश नेत्यांच्या सम्मानार्थ एक सभा आयोजित केली गेली होती. आयर्लंडचे प्रधान मंत्री जॉन ब्रूटन व सिनफिन संस्थेचे नेता जेरी अॅडम्स यांनी या समारंभात भाग घेतला. आयरिश रिपब्लिक आर्मी (ए. आर्. ए.) गेली पंचवीस वर्षे ब्रिटनशी युध्द करीत आलेली आहे. जेरी अॅडम्सच्या नेतृत्वाखाली हे युध्द चालू आहे. म्हणून अमेरिकेने प्रतिनिधि म्हणून त्यांची निवड करून त्यांचा सम्मान केला हे ब्रिटनला मुळिच आवडले नाही. आता ए. आर्. ए. ने युध्द-समाप्तीची घोषणा केली आहे आणि गेल्या सप्टेंबर पासून शांतता प्रस्थापित करण्यासाठी बोलणी चालू आहेत. म्हणून जेरी अॅडम्सना राजनैतिक प्रतिनिधी म्हणून बोलावण्यात आपण काही चूक केली असे अमेरिकेला वाटत नाही.

आयर्लंड दोन भागात वाटला गेला आहे. युनायटेड किंग्डम (ग्रेट ब्रिटन, स्कॉटलंड व वेल्स) यांच्याशी उत्तर आयर्लंडचे सख्य आहे. रिपब्लिक ऑफ आयर्लंड हा दक्षिणी भाग होय. ग्रेट ब्रिटन बद्दल सहानुभूति असलेल्या आयर्लंड मध्ये १९१६ साली बंड झाले. सन १९२१ मध्ये दक्षिणी भाग 'आयरिश फ्री स्टेट' च्या रूपात स्वतंत्र झाला. त्याने ब्रिटिश कॉमनवेल्थशी संबंध सोडले आणि त्यातून सन १९४९ मधे 'रिपब्लिक ऑफ आयर्लंड'चा जन्म झाला. १९१६ मध्ये झालेल्या बंडात भाग घेतल्यामुळे इमन डी व्हॅलेरा यांना सिनफिन जेल मधे डांबण्यात आले. जनतेने मात्र त्यांना आपला नेता मानले. १९१७ मध्ये त्यांनी ब्रिटनशी शांति स्थापण्याचा प्रयत्न केला, पण या प्रयत्नात त्यांना यश मिळाले नाहीं. १९३२ मध्ये ते प्रधान मंत्री बनले, व पुढे १९५१ मध्ये अध्यक्ष म्हणून त्यांची निवड झाली.

उत्तर आयर्लंड मध्ये प्रोटेस्टंट्सची संख्या अधिक आहे. ब्रिटनशी आपले संबंध त्यांनी अधिक मजबूत केले. अल्पसंख्य रोमन कॅथॉलिकांना वाटू लागले की त्यांच्याकडे दुर्लक्ष होत आहे. म्हणून आयरिश रिपब्लिकशी आपले संबंध प्रस्थापित करण्याचा त्यांनी निश्चय केला. सन १९६९ मध्ये दोन्ही पक्षात हिंसात्मक संघर्ष सुरू झाला. आयर्लंडच्या एकतेसाठी प्रयत्नशील ए.आर्.ए. मैदानात उतरला, यामुळे ब्रिटिश सैन्याशी त्यांना वारंवार लढावे लागले. पंचवीस वर्षे ही लढाई सतत चालू राहिली. तीन हजार लोक मारले गेले. १९९४ च्या ऑगस्ट मध्ये ए.आर्.ए.ने आपल्या गनिमीकाव्याच्या युध्दाच्या समाप्तीची घोषणा केली. तेंव्हा पासून सिनफिन राजनैतिक सुधारणा अमलात आणण्याचा प्रयत्न करीत आहे.

अमेरिकेने पहिल्या पासूनच सिनफिनला आतंकवादी संस्था मानून तिचा बहिष्कार केला. पण ए.आर्.ए.ने जेव्हा युध्द-समाप्तीची घोषणा केली तेव्हा अमेरिकेने आपला रोख बदलला. इंग्लंड व आयर्लंड यांच्यात तडजोड होईल आणि शांति स्थापित होईल अशी अमेरिकेचे अध्यक्ष बिल क्लिंटन यांना आशा वाटते. अशा स्थितीत आयर्लंडच्या महत्त्वपूर्ण दिवशी अमेरिकेने दोन्ही पक्षांच्या नेत्यांना बोलवून त्यांचे अभिनंदन करणे योग्यच नाही का? याहून दुसरा असा मार्ग तरी कोणता?

व्यर्थ बोलणे

सुशान्त व सुब्रतचे शिक्षण एकाच गुरुकुलात पूर्ण झाले. गुरूने सुशान्तला व्यापार करायला सुचवला अन् अध्ययन-अध्यापन करून मेहनतीने जीवन कंठायला सुब्रतला सांगितले.

गुरूच्या आदेशाप्रमाणे सुब्रत आपल्या गावी जाऊन ज्ञानाच्या सर्व शाखांच्या अध्ययनामागे लागला. सुशान्तने शहरात जाऊन व्यापार केला व लाखो रुपये मिळवले. तो धनवान बनल्यामुळे त्याचे नातेवाईक व कित्येक मित्रमंडळी त्याच्या आश्रयाने राहू लगली.

काही कालानन्तर सुशान्तकडे एक साधु आला. सुशान्तने त्याचे चांगले आगतस्वागत केले. साधूने त्याला म्हटले, "बोल बेटा, तुला काय देऊ मी?"

सुशान्त हसून उत्तरला, "स्वामीजी, अुलट आपलीच काही इच्छा असेल तर बोला; मी पुरी करीन ती."

त्याच्या या गर्वोक्तीवर हसून साधु म्हणाला, "माझी एकच इच्छा आहे, की तू ज्ञानार्जन करावंस."

"पण मी आतापर्यन्त जे काही कमवलं, ते आपल्या ज्ञानामुळेच शक्य झालंय!" सुशान्त हेक्याने म्हणाला.

"ज्ञानी माणसं अुगाच व्यर्थ बोलत नसतात. तू एक अज्ञानी आहेस, याची तू कल्पनाही करू शहणार नाहीस. ही गोष्ट समजेपर्यन्त तू ज्ञानार्जनच करत रहावंस." साधूने आग्रह धरला.

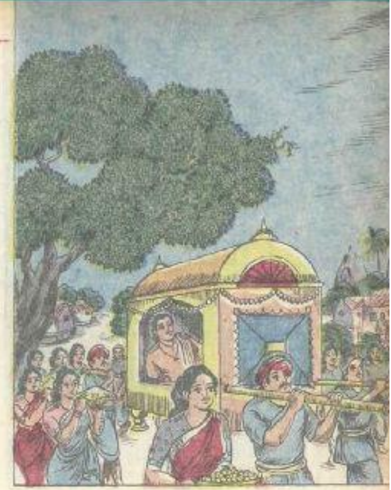
सुशान्त साधूच्या या बोलण्याने नाराज होत म्हणाला. "व्यर्थ न बोलणारा, असा कोणी ज्ञानी आपल्या माहितीत असेल, तर सांगा. मी त्याच्याकडे जाऊन ज्ञान मिळवीन."

"हां! मग तू शंकरापुरला जा. तिथे सुब्रत नावाचा एक महाज्ञानी पुरुष आहे. तू जाऊन त्याची सेवा कर." असे म्हणून साधू तेथून निघून गेला.

सुचित्रा गायकवाड

सुब्रतचे नाव ऐकताच सुशान्त विचारात पडला. 'हा आपला सहाध्यायी सुब्रत तर नाही?

सुशान्तला तर खात्री होती, की आपल्या त्या गुरुकुलात शिकलेल्या सर्व शिष्यांमधे आपणच काय ते एकटे श्रेष्ठ धनवान बनलो. पण साधूचे बोलणे ऐकून त्याच्या मनात संशय अुत्पन्न झाला अन् त्याबरोबरच सुब्रतचा हेवाही वाटू लागला. मोत्यांनी सजवलेल्या पालखीत बसून व बरोबर दास-दासींचा लवाजमा मिरवत, चार दिवसांचा प्रवास करून तो शंकरापुरला पोचला.

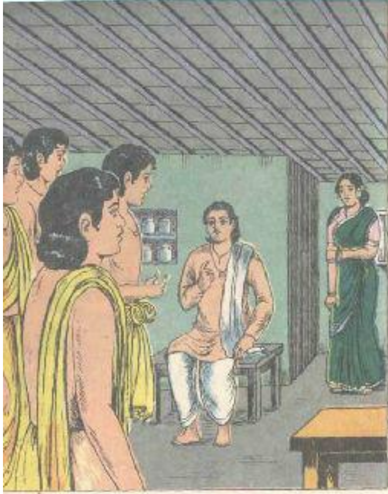
तेथे पोचल्यावर सुशान्तने सुब्रतचा पत्ता विचारला. पण 'सुब्रतचे घर अमूक ठिकाणी आहे' असे सांगणारा कोणीही त्याला आढळेना. अचानक सुब्रतचा एक शिष्य वाटेत भेटला व त्याच्याकडून सुशान्तला पत्ता कळला.

सुब्रतचे घर तसे स्वच्छ, नीटनेटके होते; पण ते साधे छोटे से कौलारू घरच होते. पाहून सुशान्तला मनातल्या मनात संतोष वाटला. शहरात त्याची स्वत:ची तर सात-सात मजली तीन घरे होती.

सुब्रत त्यावेळी घरात नव्हता. जमीनदाराचा निरोप आल्यावरून, तो एका पंडित सभेत भाग घेण्यासाठी गेलेला होता, अन् दुसऱ्या दिवशीच परतणार होता. ही बातमी सांगून सुब्रतची बायको गीता हिने मोठ्या आदराने सुशान्तचे स्वागत केले. त्या घरात सुब्रतचें चार शिष्य ही होते. त्यांच्याशी गप्पा मारता मारता सुशान्तने सुब्रतच्या आर्थिक स्थितीचा अंदाज घ्यायचा प्रयत्न केला. ते म्हणाले, "आम्ही चांगल्या प्रकारे अध्ययन करतो, म्हणून गुरुजीच आमचे पालनपोषण करतात, अन् आम्हाला शिकवतातही. त्यांच्या जवळ किती धन आहे, वगैरे आम्हाला काहीच माहीत नाही."

सुशान्त बरोबर एकूण वीस माणसे तेथे आली होती. गीताने रुचकर पदार्थ बनवून सर्वांना भोजन दिले.

संध्याकाळी शिष्यांना बोलावून सुशान्त म्हणाला, "तुमचा गुरु हा माझा मित्र आहे. मी त्याला भेटायला आलो आहे. त्याने जर दररोज अशा प्रकारचं जेवण दिलं, तर तो कर्ज-बाजारी होईल बिचारा! त्याचं असं नुकसान व्हावं, असं

मला वाटत नाहीय. तेव्हा सारं वाणसामान वगैरे तुम्ही कोणत्या दुकानातून अुधारीनं आणता ते सांगा, म्हणजे मी सारी उधारी भागवून टाकीन.''

''त्याबद्दल आम्हाला काहीच माहीत नाही. गुरुजी परत आले की त्यांनाच विचारा ना!'' शिष्य म्हणाले.

सुव्रत दुसऱ्या दिवशी परत आला. त्याने मोठ्या प्रेमाने आपल्या मित्राला मिठी मारली अन् त्याची नीट वास्तपुस्त केली. मित्र सुशान्त खूप संपन्न व धनवान आहे, हे जाणून त्याला फार आनन्द वाटला.

पण असन्तुष्ट असलेला सुशान्त म्हणाला, ''हे बघ सुव्रत:, केवळ स्वन:च्या मोठेपणावर मी संतुष्ट नाहीय. तूही जेंव्हा माझ्या आर्थिक पातळीवर पोचशील, तेंव्हाच मला खरा आनंद वाटेल. तुझं जीवनमान मला बरं वाटत नाहीय. इथे तू कसलीही प्रसिद्धी नसलेलं आयुष्य कंठत आहेस. किती लहानशा घरात रहातो आहेस तू! आपल्या बायकोसाठी चार दागिनेही घडवू शकला नाहीयेस. अन् वर आपल्या चार शिष्यांच्या उदर-निर्वाहाची जबाबदारी आपल्या डोक्यावर घेतली आहेस. तू ज्ञानी आहेस की मूर्ख, हेच कळत नाहीय मला! माझं ऐक, माझ्या बरोबर माझ्या शहरात चल तू. मी तुला तिथे व्यापार करायला शिकवीन.''

खरे तर सुशान्तला सुव्रतबद्दल काडीभरही सहानुभूती नव्हती. केवळ आपला मोठेपणा दाखवण्यासाठीच तो बढाया मारत होता. पण सुव्रतने आपल्या मित्राची बडबड शान्तपणे ऐकून घेतली अन् तो उत्तरला, ''गाव सोडून जायचं असेल तर मला अगोदर इथली सगती कर्ज चुकवायला हवीत. तसं केलं नाही, तर ते सगळेजण मला इथून जाअू देणार नाहीत.''

सुशान्तने मग सर्व कर्जदारांना बोलावून आणायला सांगितले. शिष्यांनी त्या सर्वांना बोलावून आणले. ते एकूण पाचजण होते. त्यातला एक होता व्याजाने पैसे देणारा सावकार. दुसऱ्याचे स्वत:चे किराणा दुकान होते. तिसरा होता मिस्त्री, तर चौथा पत्रावळी विकत असे. पाचवा होता गाडीवाला. सर्वांचे मिळून सुव्रत चार हजार रुपये देणे लागत होता.

''मी तुम्हा सर्वांचं देणं देऊन टाकतो. पण सुव्रतला आता शहरात रहायला जाताना अडवू नका.'' सुशान्त आपली ऐट दाखवत म्हणाला.

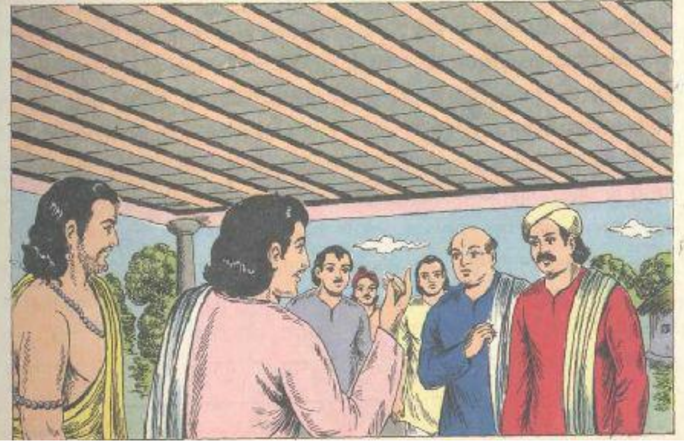
यावर सावकार दु:खी स्वरात म्हणाला, ''पण महाराज, आमचा यांच्यावर पूर्ण विश्वास आहे. जुनं कर्ज परत येण्या पूर्वीही नवं द्यायला आम्ही तयार आहोत, कारण आमची खात्री आहे की गाव सोडून गेल्यावरही सुव्रत गुरुजी आमचं देणं केंव्हा ना केंव्हा देऊन टाकतील. त्यामुळे जाताना त्यांना अडवायचा प्रश्नच कुठे येतो?''

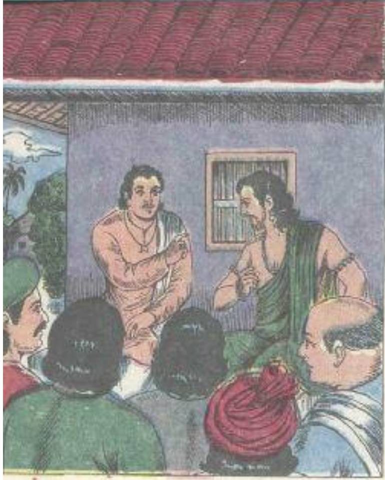
तरी ही सुशान्त पुन्हा म्हणाला - ''मीच तुमचे सारे पैसे देअून टाकतो.'' तेंव्हा ते पाचजण सुव्रतला म्हणाले, ''गुरुजी, आम्ही कधी आमचं कर्ज चुकवण्याबाबत तुम्हाला तगादा केला का? कधी कसला दबाव वगैरे आणायचा प्रयत्न केला? मग आताच दुसऱ्या कोणी कर्ज फेडायची गोष्ट का केली जातेय? काही आवश्यकता आहे का असं करायची? अशी काही तजवीज करायची कल्पना तुमच्या डोक्यात का बरं आली?''

तेव्हा त्यांचे सान्त्वन करत सुव्रत म्हणाला, ''माझ्या मित्रांचं माझ्यावर किती प्रेम आहे हे पहायचं होतं मला. म्हणूनच फक्त मी ही परीक्षा घेतली त्यांची. मी आपलं कर्ज दुसऱ्या कोणाला नक्कीच फेडू देणार नाही; तुम्ही सगळेजण निश्चिन्त असा याबाबत.''

हे ऐकून चकित होत सुशान्त म्हणाला, ''तू परीक्षा घेतलीस माझी? का बरं?''

''कारण असं, की तू प्रथमच आला आहेस

न माझ्याकडे ? तेंव्हा तुझं इतकं प्रेम आहे माझ्यावर, हे शाबित झाल्यावर तुझी इच्छा पूर्ण करणं हा धर्म बनतो ना माझा ?'' सुव्रत अुत्तरला.

सुशान्त अश्रिकत्व आश्चर्याने म्हणाला, ''तू माझी इच्छा पूर्ण करणार ? मी मागेन ते देशील मला ? नीट विचार करून बोलतो आहेस ना तू ?''

''विचार न करता कधीच काही बोलत नसतो मी! तेंव्हा अगदी नि:संकोच पणे बोल काय हवंय ते.'' सुव्रत म्हणाला.

सुशान्तला एकदम साधूच्या बोलण्याची आठवण झाली. साधूने सुव्रतचा 'महाज्ञानी' असा अुल्लेख केला होता. ज्ञानी माणसं व्यर्थ बोलत नाहीत, असंही तो म्हणाला होता. आता सुव्रत हे सारं व्यर्थच बोलत आहे असे आपण सिध्द केलं तर त्याचा आपोआप असा अर्थ होईल की-सुव्रत ज्ञानी वगैरे मुळीच नाहीच. अन् आता हा सुव्रत व्यर्थच काहीतरी बोलत आहे हे सिध्द करणे, म्हणजे आपल्या हातचा मळ आहे.

असा विचार करून सुशान्त म्हणाला, ''माझा बराचसा पैसा व्यापारात अडकलाय; मला आता तावडतोब वीस लाख रुपये मिळाले, तर मी दोन कोटी रुपये मिळवू शकेन. तू माझी मागणीं पुरी करायचा वायदा केला आहेस ना ? मग दे तर मला वीस लाख रुपये कर्जाअू!''

त्याची ही मागणी ऐकून सर्वजण आश्चर्यचकित झाले. पण त्याची मागणी ऐकून सुव्रत मात्र जरा ही विचलित झाला नाही. तो सुशान्तला म्हणाला - ''मला तुझ्याशी एकांतात काही बोलायचंय. आत चल जरा.''

पण नकारात्मक मान हलवत सुशान्त म्हणाला, 'माझ्या मैत्रीची परीक्षा तू या सर्वासमोरच घेतलीस ना ? तू तर मोठा 'ज्ञानी' आहेस. ज्ञानी माणसं व्यर्थ बडबडत नसतात. मग आता सर्वासमक्षच अुत्तर दिलंस, तर आनन्द होईल मला.''

सुव्रतने त्याला समजावण्याचा खूप प्रयत्न केला; पण सुशान्त आपलाच हेका धरून बसला. शेवटी सुव्रतचे शिष्य मधे पडून म्हणाले, ''गुरुजी, आपल्या अध्यापनापुढे जगात कोणतीच गोष्ट आम्हाला महत्त्वाची नाही. आपल्या मित्राच्या मागणीइतके पैसे आम्ही आपापल्या घरून आणून द्यावे का ?''

शिष्यांचे बोलणे ऐकून नाराज झालेला सुशान्त म्हणाला. ''हुं:! आले मोठे पैसे देणारे! घरात एक वेळच्या अन्नाची ही भ्रान्त असलेले तुम्ही, वीस लाख रुपये कुठून रे आणून देणार ?''

आता सुव्रत हसून म्हणाला, ''अरे, त्यांना भिकारी नको समजूस. ही तर करोडपतींची मुलं आहेत. केवळ ज्ञानार्जनासाठीच हे माझ्याजवळ रहात आहेत. धनामुळे मनुष्याला लोकांकडून बनावट आदर मिळू शकतो. आपण किती धनवान आहोत, हे इतरांना समजू द्यायची यांची इच्छा नाहीच, म्हणूनच आम्ही ही गोष्ट गुप्त ठेवली आजपर्यन्त. अन् माझ्या बाबतीत म्हणशील, तर माझी स्थितीही अगदी अशीच आहे. मी जेव्हा जेंव्हा पंडित सभांसाठी जातो, तेंव्हा तेंव्हा कित्येक राजे, जमीनदार अन् करोडपती लोक मला भेटीदाखल अमोल मोती, हिरे अन् दागदागिने वगैरे देत असतात. ते सारं काही आजही माझ्या घरात सुरक्षित ठेवलेलं आहे. हे रहस्य रहस्यच रहावं अशी माझी धडपड असते. पण आज तुझ्या हट्टीपणामुळे अन् मूर्खपणामुळे मला सगळं जाहीर करावं लागलं. तुझ्या वीस लाखांची मागणी पुरी करायला माझ्याजवळचा एक हिराही पुरेसा आहे.'' असे म्हणून सुव्रत घरांत जाअून एक हिरा हातात घेअून आला.

हिरा पाहिल्याबरोबर सुशान्त एकदम गडबडलाच! तो हळू आवाजात म्हणाला, ''तू व्यर्थ गप्पा मारतोस, असं सिध्द करायचा माझा विचार होता. पण आता माझंच जिणं कसं व्यर्थ आहे हे मी समजून चुकलोय. पंडित अन् ज्ञानी माणसं कधी आपलं अवडंबर माजवीत नसतात. पण हे सत्य लक्षात न घेताच मी तुला खाली पहायला लावायचा प्रयत्न केला. मला क्षमा कर अन् ज्ञानभिक्षा घाल.''

यानन्तर काही दिवसपर्यन्त सुव्रतने सुशान्तला अुपनिषदांचे सार सांगून त्याचा अहंकार दूर केला, अन् त्याला नम्र बनवले. सुशान्तचे दुर्गुण हळूहळू कमी होत गेले. त्याला धनाची गरज नसणारा शाश्वत असा गौरव प्राप्त झाला.

सासू तशी सून

सागर नावात सखू नावाची एक श्रीमंत बाई रहात असे. पण तिच्या कंजूषपणाच्या खूप विचित्र गोष्टी गावात प्रसिध्द होत्या. या गोष्टी एकदा स्वत: सखूच्याच कानावर आल्या. तेंव्हा 'आपण कंजूष नसून काटकसरी आहोत' असे समर्थन ती करू लागली.

तिचा नवरा तर बऱ्याच वर्षापूर्वी कैलासवासी झाला होता. त्यामुळे आपला एकुलता एक मुलगा शाम याला सखूने खूप लाडात वाढवले होते. आता शाम लग्नायोग्य वयाचा झाल्यामुळे सखू सुयोग्य सुनेच्या शोधात राहू लागली.

सखू जरी महाकंजूष असली, तरी तिच्याजवळ खूपसे धन असल्यामुळे बरचे लोक आपल्या मुलींसाठी तिच्याकडे येऊ लागले. सखू अशा लोकांना म्हणे "मी आधी तुमच्या मुलीची परीक्षा घेईन. ती त्यात उत्तीर्ण झाली, तरच मी तिला आपली सून बनवीन."

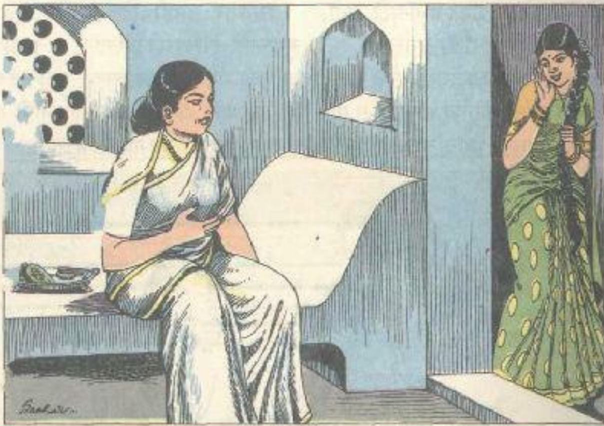
सखूने घेतलेल्या परीक्षेत अनेक मुली नापास झाल्या.

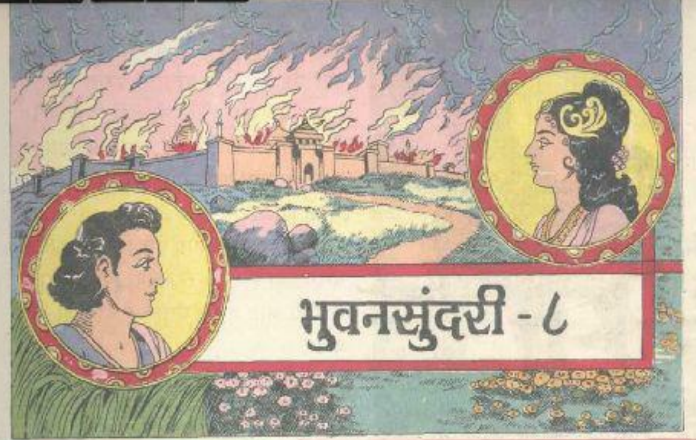
तिला एकदा असे कळले की जवळच्या एका गावात एक चांगली मुलगी आहे. मग सखू आपण होऊनच तिच्या घरी गेली. सुरुवातीला काही इकडच्या-तिकडच्या गप्पा झाल्या नंतर तिने तेथे भोजनही केले. नंतर तिने मुलीला म्हटले, "ये. नंतर मी तुझी परीक्षा घेईन."

रुक्मिणी म्हणाली, "आमच्या घरी रोजच्या खर्चापेक्षा एखाद्या दिवशी जास्त खर्च झाला तर तो भरून काढण्यासाठी आम्ही काही ना काही उपाय करतो. आज तेवढ्यासाठीच मी जेवणार नाही."

हे उत्तर ऐकून सखू प्रसन्न होऊन म्हणाली, "काटकसरीत तर तू माझ्यापेक्षाही सरस आहेस. तुझ्यासारखी सून मिळाली, मी भाग्य समजते."

- अरविन्द तावसे

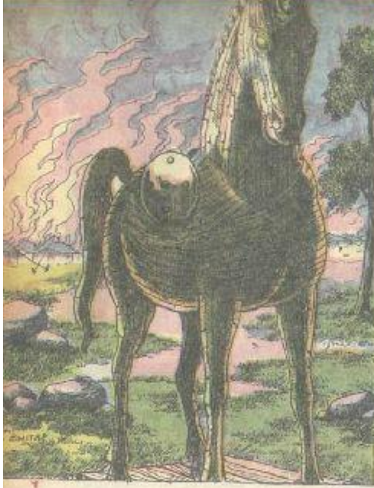

(ट्रॉय नगरला ग्रीकांनी दहा वर्षे वेढा घातला होता. या काळात दोन्ही पक्षांचे अनेक योध्दे मृत्यु पावले. अन् हे सर्व घडले फक्त भुवनसुंदरीमुळे. ग्रीक पक्ष वज्रकाय व भूधव या प्रबल योद्ध्यांना मुकला; तर ट्रोजन पक्षाचे वीरसिंह व मोहन हे महायोध्दे कामी आले. मोहनच्या निधनानन्तर अरिभयंकरने तावडतोब भुवनसुंदरीशी जबरदस्तीने विवाह केला. रूपधरने ट्रॉयचा नाश करायचा विडा उचलला होता. त्याला खुद्द भुवनसुंदरी व तिची सासू यांचीही मदत प्राप्त झाली.)

ट्रॉयचा पतनापूर्वीच वर्धनच्या पुत्रांमधे तीव्र कलह सुरू झालेला होता.

ही परिस्थिती सुधारण्यासाठी ग्रीकांशी तह करायचा निश्चय वर्धनने केला. त्याने गुप्तपणे तसा प्रयत्नही केला. त्यासाठी त्याने आपला मेहुणा प्रत्याम्नायडू याला सम्राटाकडे पाठवले. पत्याम्नायडूला अरिभयंकर मुळीच आवडत नसे, तो त्याचा द्वेष करी. त्यामुळे त्याने हा प्रयत्न केवळ तहापुरताच मर्यादित न ठेवता रूपधरला गाठून एक कारस्थानही रचले. या योजनेनुसार ट्रॉयचे राजसिंहासन व राज्याच्या खजिन्याचा अर्धा हिस्सा प्रत्याम्नायडूला मिळायचा व त्या बदल्यात त्याने ट्रॉय रूपधरच्या हवाली करायचे असे ठरले. प्रत्याम्नायडूने रूपधरला वचन दिले की या कामात प्रशंसनही आपल्याला मदत करील.

ट्रॉय नगरातही ग्रीकांना मदत करायला तयार असणाऱ्या काही व्यक्ती होत्या. या

नगरातून बुध्दिमतीच्या मूर्तीचे अपहरण झालेले होते. ट्रॉयच्या पत्तनासाठी आवश्यक अशी परिस्थिति तयार झालेली होती. आता केवळ ग्रीकांनी नगरात प्रवेश करणेच बाकी होते. त्यासाठी त्यांनी एक अद्‌भुत अन् विशालकाय असा लाकडी घोडा बनवायला सुरुवात केली.

ग्रीकांकडून लढण्यसाठी दोर्घंड नावाचा एक अुत्तम शिल्पकार बरोबर तीस नौकर धेअून आला होता. मल्लयुध्दातही हा चांगला प्रवीण होता. पण स्वभावत: तो मोठा भित्रा होता. यानेच हा लाकडी घोडा बनवला. या घोड्याला एका बाजूला, बाहेरून सहज न दिसेल, असा दरवाजा बनवलेला होता. त्याच्या बरोबर विरुध्द बाजूला असे लिहिले होते की, ग्रीकांचा परतीचा प्रवास सुखकर व्हावा यासाठी बुध्दिमती देवीला ही सप्रेम भेट. घोड्याच्या पोटात जाण्यायेण्यासाठी एका दोरीच्या शिडीचीही व्यवस्था करण्यात आली होती.

ग्रीकांकडे जे साहसी वीर होते त्या सर्वांना घोड्याच्या पोटात अुतरल्यावर त्यांनी दोराची शिडीही आत ओढून घेतली व दरवाजा बन्द केला.

अुरलेला सारा कार्यक्रम रूपधरच्या आज्ञेप्रमाणे पार पडला. त्या रात्री अंधार पडल्यावर ग्रीकांनी आपल्या शिबिरांना आग लावली आणि घोड्याच्या पोटात लपलेल्या ग्रीक वीरांशिवाय बाकी सर्वजण सम्राटासह जहाजांवर चढून तेथून निघून गेले. रेनेडोस द्वीपापासून थोड्या अंतरावर पोचल्यानंतर त्यांनी नांगर टाकले. पण एक ग्रीक योध्दा मात्र घोड्याबरोबर ट्रायच्या किनाऱ्यावर राहिला. हा योध्दा म्हणजे रूपधरचा पुत्रच होता. त्याचे नाव होते चौर्यनाथ. ग्रीक वीरांनी परत केंव्हा यावे याचा पेटत्या मशालीने संदेश देण्याच्या कामासाठी तो किनाऱ्यावर लपून राहिला.

सकाळ झाल्यावर ट्रोजन गुप्तहेर ग्रीकांच्या शिबिरांकडे, तेथे काय चालले आहे हे पहाण्यासाठी आले. त्यांनी परत नगरात जाअून सांगितले की ग्रीकांची सर्वची सर्व शिबिरे जळून खाक झाली असून तेथे फक्त एक खूप अवाढव्य असा लाकडी घोडाच फक्त आहे. वर्धन स्वत:च आपल्या पुत्रांसह तो घोडा पहाण्यासाठी तेथे गेला.

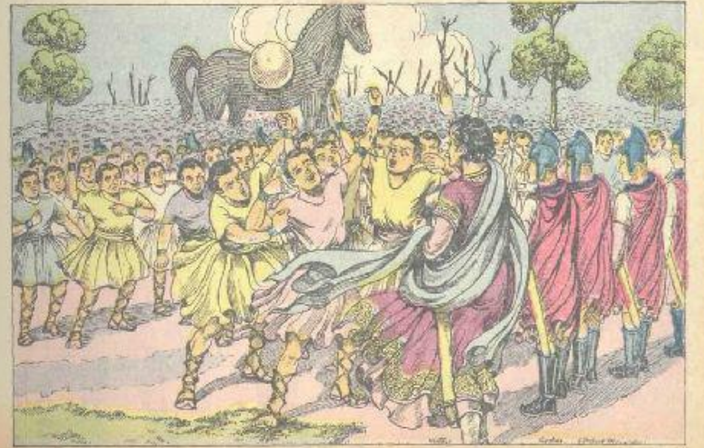
जेंव्हा सर्वजण त्या विराट घोड्यापाशी पोचले व त्याकडे आश्चर्याने पाहू लागले, तेंव्हा त्यांच्यातला एक म्हणाला, "हा जर बुध्दिमती देवीला अर्पण केला गेला आहे, तर तो नगरात घेअून जाअून देवीच्या मंदिरासमोर अुभा करून ठेवायला काय हरकत आहे ?"

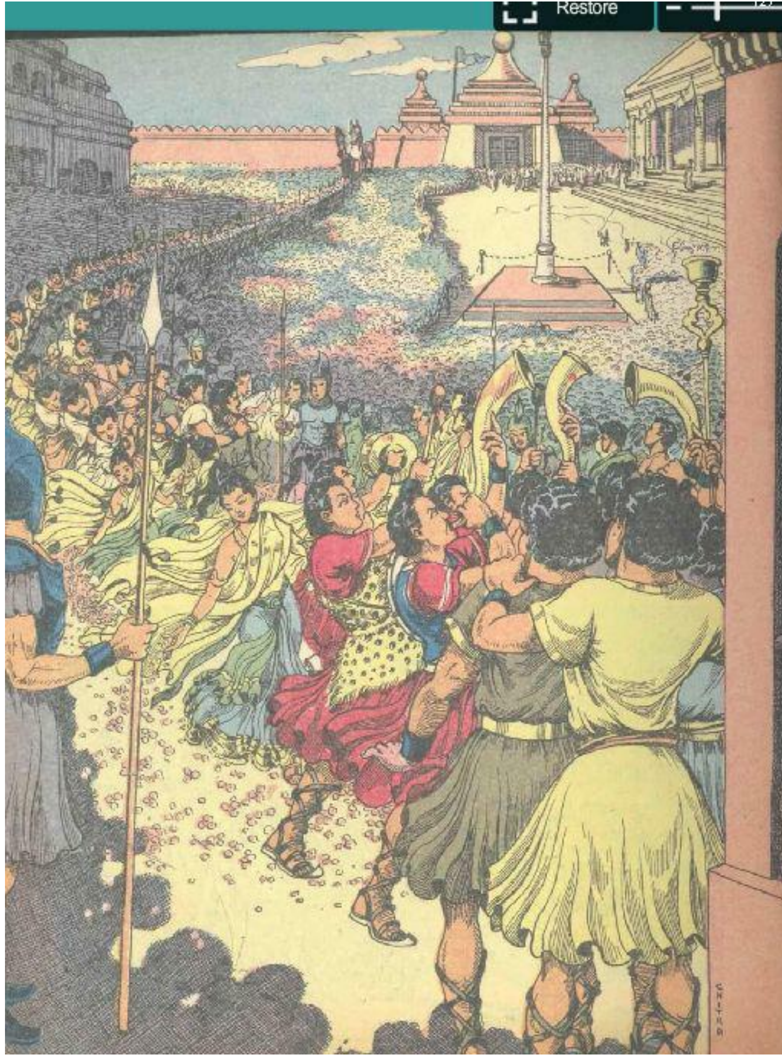
पण दूसरा एकजण म्हणाला, "पण बुध्दिमती देवीने तर या युध्दात आपल्यापेक्षा शत्रुपक्षालाच जास्त साथ दिली आहे. आपण तर हा घोडा इथेच जाळून टाकू या किंवा हा मोडून त्याच्या पोटात काय आहे, ते तरी पाहू या."

राजा वर्धनने मात्र या बोलण्याचे खंडन करत म्हटले, "देवीला अर्पण केलेल्या वस्तूचा असा नाश करणं महापाप होईल. आपण हा घोडा चाकांवर चढवून नगरात घेअून जाअू या."

वर्धनच्या इच्छेनुसार घोडा चाकाच्या गाडीवर ठेवून त्याला किल्ल्याच्या दारापर्यन्त नेण्यात आले. पण दार लहान पडल्यामुळे दाराच्या एका बाजूची भिंत पुरेशी पाडून टाकून तो विशाल घोडा नगरात नेला. घोडा आत आल्याबरोबर भिंत यथावत् बांधून टाकली अन् घोडा नगरमध्यापर्यन्त नेण्यात आला.

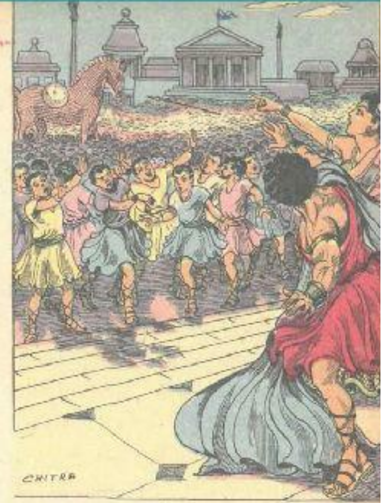
आता या घोड्यावरून ट्रोजनांत चर्चा सुरू

झाली, अुलट-सुलट विचार व्यक्त केले गेले, थोडी भांडणेही झाली. वर्धनची कन्या जालिनी हिला दिव्य दृष्टि प्राप्त झालेली होती. घोडा पाहून ती ओरडली, ''यात हत्यारबन्द वीर बसलेले आहेत.''

प्रत्याम्नायडूचा पुत्र तीक्ष्णदृष्टी याने जालिनीला दुजोरा दिला. तो म्हणाला, ''तुम्ही अगदी मूर्ख माणसं आहात ?'' असे बोलतानाच त्याने आपला भाला घोड्यावर जोराने फेकला. त्याच वेळी घोड्याच्या पोटातून हत्यारांचा खणखणाट ऐकू आला.

घोड्याला चारही बांजुनी वेढलेल्या लोकांनी आरडाओरडा सुरू केला. ''अरे जाळून टाका हा घोडा! अरे फेकून द्या तो किल्ल्याच्या तटाबाहेर !'' परन्तु, तरीही वर्धनच्या बाजूचे लोक म्हणतच राहिले की ''या लाकडी घोड्याचं काही नुकसान करू नका !''

या विषयावर ट्रोजन जनता आपसात चर्चा करत होती. इतक्यात दोन ट्रोजन सैनिक एका ग्रीक वीराला कैद करून तेथे घेअून आले. हा ग्रीक सैनिक चौर्यनाथच होता. त्याला सर्वांनीच तऱ्हेतऱ्हेचे प्रश्न विचारले. त्याला रूपधरने अुत्तम प्रशिक्षण दिलेले असल्याने तो या लोकांना समजावत बोलू लागला.

तो म्हणाला, ''प्रबोधच्या हत्येचं रहस्य मला अगदी बरोबर माहित आहे. मला ते माहीत असल्याने रूपधरचा माझ्यावर फार राग आहे. ग्रीक आता युद्धातून मागे हटले आहेत. यापुढे लढत राहण्याची त्यांची काडीभरही इच्छा नाहीय. वातावरण अनुकूल असतं, तर ते केव्हाच परत फिरले असते. ट्रॉय वर हल्ला करायला ते निघाले तेंव्हाचा वेळ त्यांना अनुकूल नसल्याने त्यांनी बळी वगैरे देअून वायुदेवाला संतुष्ट करून ठेवले. त्यावेळी रूपधरने कांशुकला विचारले, ''आता बोल, यानन्तर कसला बळी द्यायचा ?'' तेंव्हा कांशुकने त्याच्याजवळ दहा दिवसांची मुदत मागितली. माझी खात्री आहे की, या दहा दिवसांच्या काळात रूपधरनं कांशुकला बक्षिसी दिली असली पाहिजे. दहा दिवसां नंतर कांशुकने समेत

येऊन माझ्याकडे बोट दाखवले. मला ताबडतोब पकडण्यात आले. ते माझा बळी देणार इतक्यात हवा योग्य दिशेने वाहू लागली. वातावरणात फरक पडला. मला विसरून जाऊन सर्वजण आपल्या प्रवासाच्या कामात मग्न झाले. त्या गड्बडीत मी आपला जीव वाचवून पळून आलो.''

चौर्यनाथच्या या बोलण्यावर वर्धनचा पूर्ण विश्वास बसला. त्याने चौर्यनाथला विचारले, ''घोड्याबाबत तुला काय वाटतंय ?''

''ही गोष्ट खरीच की, बुध्दिमती देवी आम्हाला अनुकूल होती. पण रूपधर व देवसय यांनी जेंव्हा त्या मूर्तीची चोरी केली, तेंव्हापासून मात्र ती आमच्यावर नाराज आहे. ती मूर्ती जेंव्हा आमच्या शिबिरात नेण्यात आली, तेंव्हा तिच्यातून तीन वेळा अग्निज्वाला बाहेर पडल्या. मूर्तीचे पाय घामाने भिजून गेले. यावरून स्पष्ट झाले की देवी क्रोधित आहे. ग्रीकांनी ठरवले की आता आपण युध्द समाप्त करून स्वदेशी परत जाणेच श्रेयस्कर आहे. पण निघताना देवीला एकादी वस्तु अर्पण करून मगच निघावे. कांशुकने सम्राटाला सल्ला दिला की आपण आता ताबडतोब युध्द समाप्त करून परत फिरावं अन् पुढे केव्हातरी नीट मुहूर्त पाहून पुन्हा युध्दाला निघावं.'' चौर्यनाथ मोठ्या चतुराईने हे सर्व बोलला. अन् स्वतः बद्दल विश्वास निर्माण करायचा प्रयत्न त्याने केला. आपल्या बुध्दिसामर्थ्याने त्याने ही एक कहाणी बनवून सांगितली.

''पण इतका मोठा घोडा कशासाठी बनवला त्यांनी ?'' वर्धनने विचारले.

''घोडा फार विशाल असल्याने तुम्ही तो शहरात नेणार नाही अशी ग्रीकांची कल्पना होती. त्यांना वाटले की आपल्याला अर्पण केलेली वस्तु तुम्ही लोकांनी तिच्या देवळापर्यन्त नेली नाही, की देवी बुध्दिमती नक्कीच तुमच्यावर नाराज होईल. पण त्यांची ही कल्पना आता चुकीची ठरलीय. घोडा तर तुम्ही शहरात आणलातही. आता तुमचा पराजय होण्याचा प्रश्नच येत नाही. तुमचं साम्राज्य आता चारही दिशांना विस्तारेल. असं काही न घडावं म्हणूनच ग्रीकांनी इतका मोठा घोडा घडवला.'' चौर्यनाथ उत्तरला.

''हे सारं अगदी धादांत खोटं आहे. रूपधरचं यात नक्कीच काही कारस्थान आहे. याच्या बोलण्यावर विश्वास ठेऊन तुम्ही स्वतःच्या पायावर धोंडा पाडून घेऊ नका.'' तीक्ष्णदृष्टी मोठ्याने ओरडला. तो पुढे असे ही म्हणाला की, ''मी आत्ताच आपली इष्टदेवता कुबुलि हिला प्रकट व्हायला लावतो अन् हा घोडा कसा जाळून टाकावा याबद्दल सल्ला घेतो.''

पण तीक्ष्णदृष्टी असे काही करून नगर वाचवू शकला नाही. कारण तो आपल्या घरी पोचताच त्याच्या दोन मुलांना डसून, दोन महासर्पांनी मारून टाकले. आपल्या मुलांना वाचवण्याच्या प्रयत्नात तो स्वतःही सर्पदंशाने मरून गेला. लाकडी घोडा नष्ट करण्याचा त्याचा प्रयत्नही यामुळे विफल झाला.

या अपशकुनामुळे चौर्यनाथने सांगितलेल्या खोट्या गोष्टीवर ट्रोजन लोकांचा विश्वास जास्त वाढलाच. वर्धनला तर असे वाटले की बुध्दिमतीदेवीवर भाला फेकण्याच्या त्याच्या अपराधासाठीच तिने त्याला योग्य शिक्षा केलीय. नंतर योग्य मन्त्रोच्चारण करवून त्याने तो घोडा देवीला अर्पण केला. ट्रोजन स्त्रिया स्नान वगैरे करून आल्या व त्यांनी घोड्याला फुलांच्या माळांनी सजवले; त्याच्या चारी पायांवर फुले ओतली. ट्रोजनांनी युध्दाच्या विजयोत्सवाची तयारी सुरू केली. घाबरलेला प्रभंजन मात्र चुपचाप आपल्या सैनिकांसह ऐडा पर्वतावर निघून गेला.

क्रमशः

चान्दोबाच्या बातम्या

पोहोण्यात अग्रगण्य

मद्रासचा कुट्रालीश्वरन व त्याचे समवयस्क बालक-बालिका पाण्यात खूप दूरवर पोहोणे म्हणजे अगदी हातचा मळ आहे, हे सिध्द करत आहेत. परन्तु फ्रान्सचा जी. डिलीज या जलतरणपटूने अटलांटिक समुद्र एकट्याने पोहून ओलांडायचा निश्चय केला व गेल्या १६ डिसेंबरला आफ्रिकेच्या वेर्डी नावाच्या टोकापासून पोहत निघून दोन महिन्यांनी तो बार्बडोसच्या ब्रिज़राअुन येथे पोचला. पोहत असनाना तो क्लैपर्सचा अुपयोग करी व चार मीटर लांबीच्या ओंडक्यांच्या तराफ्यावर झोपत असे. थामस व क्लेमंट ही त्याची दोन मुले आपली आई कैथरीन हिच्यासह अगोदरच ब्रिजटाअुनला पोचली; व त्यांनी आपल्या पित्याचे मोठ्या आनन्दाने स्वागत केले.

डोळ्यांची विक्री

नेत्रदानाबाबत आपल्या सर्वांना माहीत आहेच. मानवतेच्या कल्याणासाठी केल्या जाणाऱ्या अुत्तम अशा कार्यात नेत्रदानाची गणना केली जाते. परन्तु मूत्रपिण्डा प्रमाणे डोळ्यांची विक्री होत नाही. आम्हीं आता ज्या डोळ्यांच्या विक्रीबाबत लिहीत आहोत ते डोळे सर्वसामान्य माणसाचे नव्हेत. डॉ. हेन्री अब्राहम्स यांच्याजवळ सुप्रसिध्द भौतिकशास्त्रज्ञ आइन्स्टाईन यांचे डोळे सुरक्षित ठेवलेले आहेत. ते

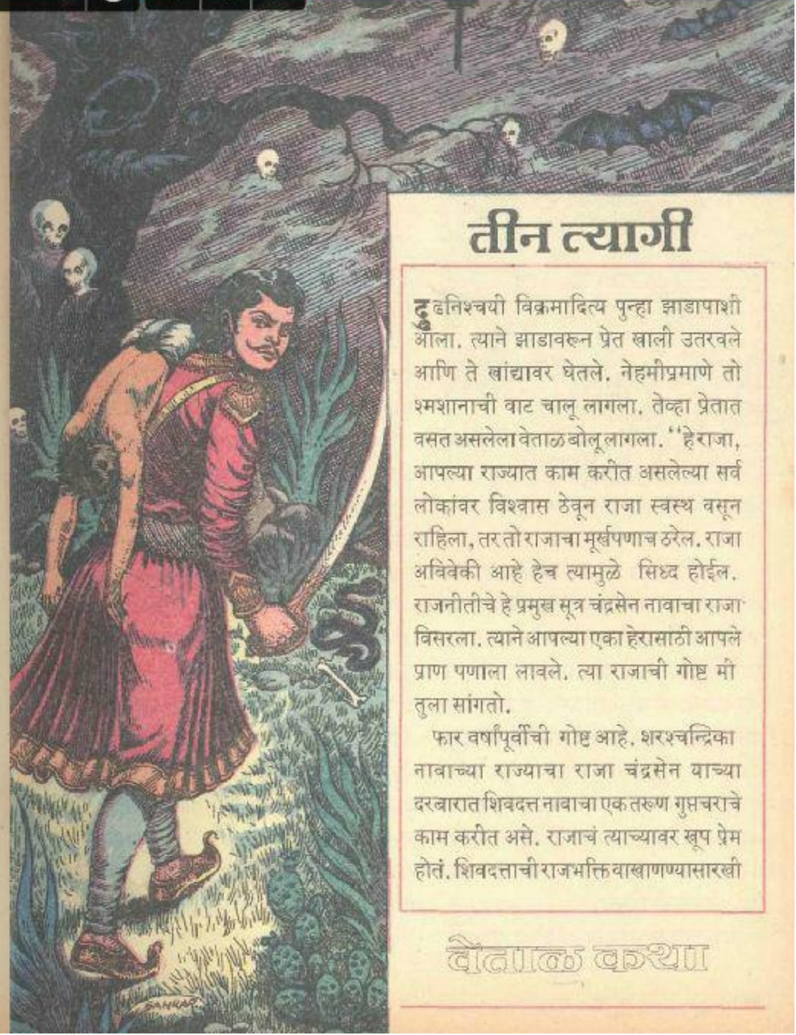

कोणत्याही किंमतीला विकत घेण्याची लोकांची अहमहमिका चालू आहे. सुप्रसिद्ध गायक मायकेल जैक्सन हाही अशा इच्छुकांपैकी एक आहे. १९४४ मध्ये आइन्स्टाईन मृत्यु पावल्यावर त्यांच्या शरीराचे काही भाग 'अॅटॉप्सी' द्वारा काढून घेण्यात आले. हे काम डॉ. थॉमस हार्वे यांनी केले होते. आजही त्यांच्याजवळ आइन्स्टाईन यांचा मेन्दू सुरक्षित आहे. डॉ० हार्वे यांचे म्हणणे असे की, जेंव्हा 'अॅटॉप्सी' केली, तेंव्हा डोळे काढून घेतले गेले नव्हते. सध्या या विषयावर मतभेद चालू आहेत. अजून तरी काही निष्कर्ष निघालेला नाही.

सर्वात म्हातारी स्त्री कोण ?

गिनीज बुक ऑफ वर्ल्ड रेकार्डच्या आधारे जगातील सर्वात म्हातारी स्त्री म्हणजे फ्रान्समधील ल्यूसी क्लेमंट. नुकताच तिने आपला १२१ वा वाढदिवस साजरा केला. परन्तु ब्राझील जेरोनिमा नावाच्या एका म्हाताऱ्या स्त्रीचा असा दावा आहे की, ती ल्यूसी क्लेमंट पेक्षाही अधिक वयस्क आहे! हे सिध्द करण्यासाठी तिच्याजवळ कसला पुरावा तर नाही. परंतु असे कळते की तिचा जन्म २९ मार्च १८७१ रोजी एका गुलाम कुटुम्बात झाला. जन्मानंतर सतराव्या दिवशी एका चर्चमध्ये तिचे नामकरण झाले. १८८८ मध्ये ब्राझील मधून गुलामगिरीचे अुच्चाटन झाले. डॉक्टरांचे म्हणणे असे की चार फूट अुंची असलेल्या या जेरोनिमाला म्हातारपण अुशीरा आले. आता गिनीज बुकचे अधिकारी आपली नोन्द बदलतील काय हे पहायचे आहे.

तीन त्यागी

दृढनिश्चयी विक्रमादित्य पुन्हा झाडापाशी आला. त्याने झाडावरून प्रेत खाली उतरवले आणि ते खांद्यावर घेतले. नेहमीप्रमाणे तो श्मशानाची वाट चालू लागला. तेव्हा प्रेतात वसत असलेला वेताळ बोलू लागला. "हे राजा, आपल्या राज्यात काम करीत असलेल्या सर्व लोकांवर विश्वास ठेवून राजा स्वस्थ बसून राहिला, तर तो राजाचा मूर्खपणाच ठरेल. राजा अविवेकी आहे हेच त्यामुळे सिध्द होईल. राजनीतीचे हे प्रमुख सूत्र चंद्रसेन नावाचा राजा विसरला. त्याने आपल्या एका हेरासाठी आपले प्राण पणाला लावले. त्या राजाची गोष्ट मी तुला सांगतो.

फार वर्षांपूर्वीची गोष्ट आहे. शरश्चन्द्रिका नावाच्या राज्याचा राजा चंद्रसेन याच्या दरबारात शिवदत्त नावाचा एक तरूण गुप्तचराचे काम करीत असे. राजाचं त्याच्यावर खूप प्रेम होतं. शिवदत्ताची राजभक्ति वाखाणण्यासारखी

वेताळ कथा

होती. चन्द्रसेनचा शिवदत्तवर पूर्ण विश्वास होता.

शरश्चन्द्रिका राज्याच्या शेजारी एक राज्य होते- मणिपूर. मणिपूरच्या राजाचे नाव होते प्रचंड. गेले काही दिवस प्रचंड शरश्चन्द्रिका राज्य हडपण्याचा विचार करीत होता. चंद्रसेनच्या हे लक्षात आले. आपण स्वतः मणिपूरवर आक्रमण करावे असा त्याने निश्चय केला. प्रचंडने युध्दाची कितपत तयारी केलेली आहे, त्याच्या किल्ल्यान प्रवेश करण्यासाठी कोणता मार्ग सुगम आहे हे ही त्याला माहित करून घ्यायचे होते. ही सर्व कामगिरी राजाने शिवदत्तकडे सोपविली.

शिवदत्त एका सामान्य नागरिकाच्या वेषात मणिपूर राज्यात शिरला. मोठ्या चतुराईने त्याने माहिती मिळविली की मणिपुरच्या राजाकडे सैन्यबल किती आहे, त्याच्याकडे कोणकोणती शस्त्रास्त्रे आहेत व किल्ल्यात प्रवेश करण्याचा सर्वात सोपा मार्ग कोणता?

ही सर्व रहस्ये राजा चन्द्रसेनला सांगण्यासाठी तो मोठ्या उत्साहाने जंगलातील वाटेने शरश्चन्द्रिका राजधानीकडे जलद गतीने जाऊ लागला.

अकस्मात् शिवदत्तला एका झाडाखाली एक राक्षस पहुडलेला दिसला. तो डुकल्या घेत होता. त्याला पाहून शिवदत्तला मोठे आश्चर्य वाटले. जरा ही न डगमगता तो तेथून सटकणार, इतक्यात राक्षसाने आपले लाल डोळे उघडले. तो ओरडून म्हणाला - ''आहेस तेथे थांब! माझा डोळा चुकवून तू जाऊ शकणार नाहीस. माझ्या तावडीत सापडणारा तू पहिलाच माणूस आहेस''. असे म्हणत तो उभा राहिला आणि त्याने शिवदत्तला आपल्या हाताने पकडून वर उचलले.

शिवदत्त भयाने थरथरत त्याला म्हणाला- ''हे राक्षसा, एक क्षण भर थांब, मी काय म्हणतो ते ऐक - माझं नाव शिवदत्त. राजा चंद्रसेनच्या दरबारी मी गुप्तचराचे काम करतो. शत्रूशी संबंधित एक विशेष समाचार महाराजांना सांगायला चाललोय. ही वार्ता महाराजांना शक्य तितक्या लवकर कळविणे माझे कर्तव्य आहे. मी आपले काम करून येतो, मग तू मला खुशाल

खा.''

त्याच्या बोलण्यावर राक्षस हसून म्हणाला- ''आता तुला सोडलं तर पुन्हा तू थोडाच या हाती लागणार आहेस? तू राजाला जी वार्ता देणार आहेस ती मला पण सांग की!''

शिवदत्त दृढपणे म्हणाला- ''नाही, महाराज सोडून दुसऱ्या कुणाला ती मी सांगू शकणार नाही!''

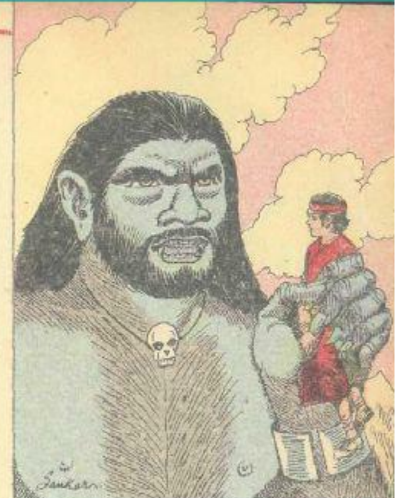
राक्षसाने हट्ट धरला. तो म्हणाला- ''मला ती वार्ता सांगितलीस तरच मी तुला सोडीन. नाहीतर आताच मी तुला खाऊन टाकतो.

''तुझी मर्जी! जे वाटेल ते कर.'' शिवदत्त निर्धाराने म्हणाला.

त्याच्या या उत्तरावर आश्चर्यचकित होऊन राक्षस म्हणाला- ''तू मला फार आवडलास. मी तुझ्यावर खुश आहे. राजाकडे जाऊन तुला काय सांगायचंय ते सांग आणि झटपट परत ये. जा.''

शिवदत्ताने कृतज्ञतापूर्वक राक्षसाकडे पाहिले. तो राजाकडे गेला. राजाला पाहिजे ती सर्व माहिती त्याने सांगितली. शिवदत्त कुठे तरी जाण्याच्या गडबडीत आहे हे राजाने ओळखले. राजाने विचारले- ''एवढ्या गडबडीने कुठे निघाला आहेस?''

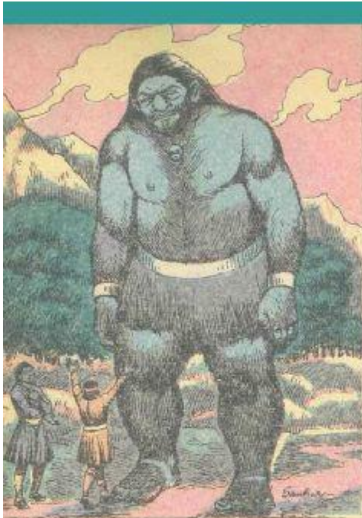
राक्षसाबाबत सांगून शिवदत्त म्हणाला- ''महाराज, माझी आपणास एक विनंती आहे. माझ्या मृत्यूनंतर माझ्या कुटुंबाची देखरेख आपण करावी.'' असं म्हणून तो जंगलाकडे

जायला निघाला.

सत्यपरायण व राजभक्त शिवदत्तबद्दल राजाच्या मनातील प्रेम व आत्मीयता उफाळून आली. त्याची अपूर्व निष्ठा पाहून राजाचे अंतःकरण दाटून आले. त्याने आपल्या सर्व मंत्र्यांना बोलावले आणि शासनाबाबत काही विषयांवर चर्चा केली. मंत्र्यांना आवश्यक त्या सूचना देऊन शिवदत्तच्या लक्षात न येईल अशा बेताने राजा त्याच्या मागे चालत राहिला.

दिलेल्या वचनानुसार शिवदत्त परत आलेला पाहून राक्षसाला मोठा आनंद झाला. तो काही बोलणार त्यापूर्वीच राजा चंद्रसेन त्याच्या पुढ्यात जाऊन उभा राहिला नि म्हणाला- ''हे राक्षसोत्तम, सत्यव्रती शिवदत्ताला तू पहिलंस

ना? तो जेव्हा माझ्या कामावर होता तेव्हा तू त्याला प्रथम भेटलास. म्हणून त्याच्या संरक्षणाची जबाबदारी माझी आहे. आता तू त्याला सोडून दे आणि मला खाऊन टाक."

शिवदत्त म्हणाला- "महाराज, हे आपण काय बोलता आहात? आपल्या सारखा राजा मरण पावला, तर सर्व प्रजा दुःखसागरात बुडून जाईल."

"शिवदत्त, राज्याची मला काही चिंता नाही. तू राजधानीत गेलास की मंत्रीगण तुला राज्याभिषेक करतील. यासाठी मी योग्य ती सर्व व्यवस्था करून आलो आहे. तुझ्यासारख्या राजाच्या शासनाखाली प्रजा सुखी व शांत राहील याबद्दल मला काही संशय नाही." राजा चन्द्रसेनने शिवदत्तला समजावले.

राजा व शिवदत्त यांच्यातील हा संवाद ऐकून राक्षस आनंदाने म्हणाला- "मला पाहताच पळून जाणारी माणसेच मी आजपर्यंत पाहिली आहेत. मृत्यूच्या स्वागतासाठी तयार असलेली तुमच्यासारखी माणसे विरळाच! आता तुम्ही दोघे मिळून मला एक गोष्ट सांगा. तुम्हाला अशी शंका येत नाही का की एखाद्या वेळी मी तुम्हा दोघांना ही खाऊन टाकीन?"

यावर हसून राजा म्हणाला- "शिवदत्तावर विश्वासून तू त्याला सोडून दिलंस. यावरून न्याय व अन्यायाची जाण तुला आहे हे मला चांगलं समजलं. म्हणून मी एकटाच तुला सामोरा आलो. अन्यथा मी आपली असंख्य सेना बरोबर आणली असती नि तुझ्याशी लढलो असतो."

"मी कोणालं खावं हे तुम्हीच ठरवा आता. मला तर खूप भूक लागली आहे." राजाची प्रशंसा करीत राक्षस म्हणाला.

शिवदत्त ताबडतोब राजाला म्हणाला- "महाराज, राज्य-कारभार संभाळण्याची माझी योग्यता नाही. कृपा करून आपण राजधानीत परत जावे."

क्षणभर विचार करून राजा राक्षसाला म्हणाला- "आमच्यापैकी कोणाला तू खायचं याचा निर्णय मी घेईन. पण यासाठी तुला थोडा धीर धरला पाहिजे."

"ठीक आहे, मी थांबतो थोडा वेळ. पण तुझी अडचण काय आहे तें तर सांग." राक्षसाने विचारले.

"तर मग ऐक. शिवदत्त राजधानीत जाईल. त्याच्या नेतृत्वाखाली सेना प्रचंडवर आक्रमण करील. जर शिवदत्तने प्रचंडला पराभूत केलं तर तोच माझ्या राज्याचा राजा बनेल. मग तू मला खाऊन टाक. पण जर प्रचंडचा जय झाला तर तू शिवदत्तला खायचं!" राजाने आपली योजना सांगितली.

राक्षस शिवदत्तला म्हणाला- "शिवदत्त, तू लगेच इथून नीघ. तू परत येईपर्यंत राजा माझा कैदी बनून राहील."

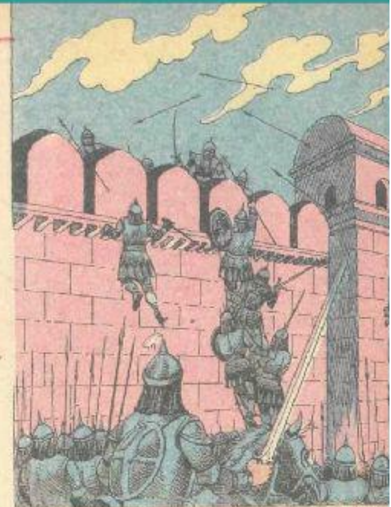
राजाच्या आदेशानुसार शिवदत्त राजधानीत परतला. आपले सर्व सैन्य एकवटून त्याने प्रचंडवर आकमण केले. एक आठवडा भर घनघोर युध्द झाले, आणि शेवटी त्याने प्रचंडला पराभूत केले.

यानंतर शिवदत्त राक्षसाकडे आला. त्याच्या बरोबर एक सुंदरी होती. तिच्याकडे पहात राक्षसाने विचारले- "ही सुंदर कन्या कोण?"

"लढाईत मी प्रचंडला हारवले. ही त्याची सुकन्या मंदाकिनी! हिचे आमच्या महाराजांवर प्रेम आहे. विवाह करीन तर शरश्चन्द्रिका राज्याच्या राजाशीच करीन अशी हिने प्रतिज्ञा केली आहे." शिवदत्तने निवेदन केले.

आश्चर्यचकित होऊन राक्षस शिवदत्तला म्हणाला- "आता या परिस्थितीत मी काय बरे करु?"

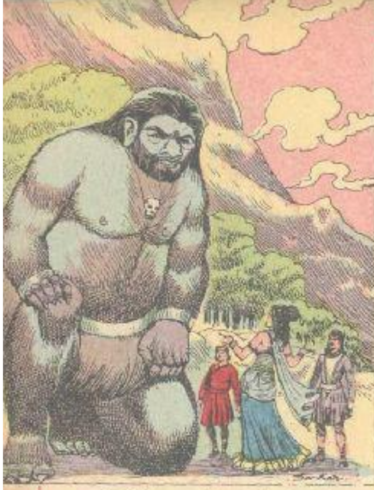
"या सुंदरीचे आपल्या महाराजांवर अतिशय

प्रेम आहे. हिला दुःखी बनवणं न्यायसंगत होणार नाही. म्हणून तू महाराजांना सोडून दे नि मला आपले भक्ष्य बनव." शिवदत्तने प्रार्थना केली.

"राजा, आता तूच सांग, शिवदत्तच्या या प्रस्तावावर तुझं काय म्हणणं आहे?" राक्षसाने चन्द्रसेनला विचारले.

चन्द्रसेन अनिच्छेने म्हणाला- "या सुंदरीचं माझ्यावर प्रेम आहे हे ठीक खरं. पण मी हिच्यावर प्रेम करतो की नाही याचा तर विचार कर. मी तर हिला कधी पाहिलं सुध्दा नाही. शिवदत्तने ज्या क्षणी प्रचंडचा पराजय केला, त्याक्षणी तोच शरश्चन्द्रिका राज्याचा राजा झाला. लग्न करायचं तर शरश्चान्द्रिका राज्याच्या राजाशीच अशी मंदाकिनीची प्रतिज्ञा आहे.

म्हणून हिने शिवदत्तशी लग्न केले की सर्वसमस्या आपोआप सुटेल!''

मंदाकिनी ताबडतोब राक्षसाला म्हणाली- ''राक्षसवर, मला शरश्चन्द्रिकाच्या राजाशी विवाह करायचा नाहीय, मला विवाह करायचाय शरश्चन्द्रिकेचा राजा चन्द्रसेनशी. माझी प्रतिज्ञा पण तशीच होती. महाराज तुला दिलेले वचन कधी ही मोडणार नाहीत. ते सांगत आहेत, त्यानुसार तू शिवदत्तला सोडून दे आणि आम्हा दोघांना खाऊन टाक. महाराजां बरोबर मी जिवंत राहू शकले नाही, तर निदान मरू तरी शकेन निश्चित! तेच माझे अहोभाग्य!''

राजकुमारी मंदाकिनीचे बोलणे ऐकून राक्षस आश्चर्यचकित झाला. तिघांकडे एकदा बारकाईने पहात तो म्हणाला- ''मनुष्य केवळ शरीरानेच नव्हे, तर मनाने ही दुबळा असतो, असे मी आजतागायत समजत होतो. मनुष्य स्वार्थी असतो, दुसऱ्यांना दुःख देण्यात त्याला सुख वाटते, त्याच्या मनात ईर्ष्या असते, तो अल्पजीवी व तुच्छ असतो असे मला वाटत असे. पण माणसात अद्भुत सद्गुण असतात हे तुम्हा तिघांकडे पाहून माझ्या लक्षात आले. मनुष्यात राजनिष्ठा असते, आपल्या सेवकांबद्दल आदर, श्रध्दा व प्रेम असते. हे गुण त्याला उन्नतीच्या शिखरावर चढवतात. मनुष्यात दैवी अंश असतो. हे सत्य जाणल्यावर आता तुमच्यापैकी कोणाला मी कसा बरे खाऊ ? ज्याने आपल्या राजासाठी आत्मसमर्पण केले त्या शिवदत्ताला खाऊ? किंवा आपल्या सेवकासाठी प्राण पणाला लावणाऱ्या या राजाला खाऊ? की आपल्या प्रियकरासाठी जिवंत राहण्यपेक्षा मरण पसंत करणाऱ्या या कन्येला खाऊ? तुम्हा तिघांपैकी कोणा ही एकाला मी खाल्लं तर ते एक निंद्य व तुच्छ काम होईल. मी मोठ्या आनंदाने तुम्हाला तिघांना ही सोडून देऊं इच्छितो. आणि मी जंगल सोडून दूर कोठे तरी निघून जातो.'' असे म्हणत राक्षस उडाला नि क्षणाधति अदृश्य झाला.

एवढी गोष्ट ऐकवून वेताळाने विक्रमादित्याला विचारले- ''राजा, शिवदत्ताच्या एकूण व्यवहाराबाबत माझ्या मनात काही शंका आहेत. जर खरोखरीच तो राजभक्त असेल, तर प्रचंडशी केलेल्या लढाईत त्याने पराजित व्हायला हवं होतं. मग तो राजा चन्द्रसेनच्या अटीनुसार राक्षसाचे भक्ष्य बनू शकला असता. पण त्याने असे केले नाही. आपले सर्व युध्द - कौशल्य पणाला लावून त्याने प्रचंडला युध्दात पराभूत केले. या परिस्थितीत राजालाच राक्षसाचे भक्ष्य बनण्यावाचून गत्यंतर राहिले नाही. या घटनेत मंदाकिनीचा प्रवेश न होता, तर शिवदत्त राजा झाला असता आणि राक्षसाने राजाला खाऊन टाकले असते. माहीत असून ही माझ्या या शंकांचे निवारण तू केले नाहीस, तर तुझे शिर धडावर राहणार नाही हे तू जाणतोसच.''

विक्रमादित्याने निवेदन केले - ''खरे शूर-वीर, राजभक्त कधी ही स्वार्थ-परायण नसतात, त्यांचे लक्ष नेहमी राज्याच्या क्षेमकल्याणाकडे असते. प्रचंडशी केलेल्या लढाईत जर शिवदत्त हारला असता, तर राज्याची प्रतिष्ठा धुळीस मिळाली असती. आपल्या राजाची अशी मानहानी होणे ग्याला कधीच आवडाते नसते. म्हणून शिवदत्तने आपली सर्व शक्ति पणाला लावून लढाईत प्रचंडला पराभूत केले. यामध्ये एक शक्यता होती. राक्षस राजाला खाऊन टाकणार अशी भीति होती. परंतु आतापर्यंतचा राक्षसाचा सद्व्यवहार पाहून शिवदत्तला पूर्ण विश्वास होता की राक्षस दयाळू आहे. उचित व अनुचित यातील फरक तो जाणतो. तो स्वभावाने क्रूर नाही. अशा स्वभावाचा राक्षस केवळ आपली भूक भागविण्यासाठी काही पैशाचिक कार्य निश्चित करणार नाही. म्हणून शिवदत्तने प्रचंडशी लढण्यात आपली सर्व शक्ति पणाला लावली. शिवद्त्तला स्वात:साठी राज्य मिळवण्याचा मोह नक्कीच नाही. तो खरा स्वामीनिष्ठ आहे. त्याच्या बद्दल शंका घेणेच गैर आहे. या सर्व गोष्टी लक्षात ठेवल्या तर सहज सिध्द होते की राजा चन्द्रसेन आपल्या एकनिष्ठ सेवकाशी कसला ही दुर्व्यवहार करणार नाही.''

अशा रीतीने राजाचा मौन-भंग झाल्यावर बेताल शवासह अदृश्य झाला व पुन्हा झाडावर जाकन बसला.

आधार - भवानी प्रसाद यांची एक कथा

लाकडी व चामड्याच्या चपला

हेलापुरच्या एका इस्पितळात आपला एक नातेवाईक अुपचारासाठी दाखल झालेला असल्याने केशव त्याला भेटायला तेथे गेला. त्या इस्पितळात बुध्दिभ्रंश झालेल्या रोग्यांवर ही अुपचार केला जाई.

तेथे पोचल्यावर केशवला समजले की आपल्या एक नातेवाईकाला भेटण्यासाठी अजून त्या तास तेथे प्रतीक्षा करणे आवश्यक आहे. त्यामुळे तो तेथील एका बाकावर बसला. शेजारीच बसलेल्या माणसाशी गप्पा मारता मारता केशवने आपल्या नातेवाईकाचे डोके कसे फिरले वगैरे सांगून त्या माणसाला विचारले, ''तुम्ही इथे कोणासाठी आला आहात?''

तो माणूस म्हणाला, ''मी स्वत:च्याच अुपचारासाठी गेले चार-पाच महिने येथे येत असतो. डॉक्टरांचं म्हणणं आहे की माझंही डोकं फिरलं असल्याची लक्षणं आहेत.''

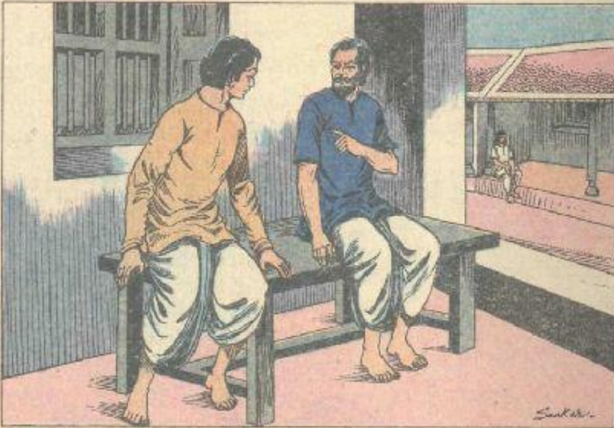
केशवला फार आश्चर्य वाटले, कारण आतापर्यंत तो माणूस मोठ्या विनयाने आणि अगदी व्यवस्थित बोलत होता. त्याला तर त्या माणसात वेडेपणाचे जराही लक्षण आढळले नाही. केशव त्याला म्हणाला, 'तुम्ही तर अगदी सर्वसाधारण माणसांप्रमाणेच वाटतायं. तुमचं बोलणंही अगदी ठीकठाकच आहे की! मग या इस्पितळात औषधोपचार का घेताय?''

केशवच्या या बोलण्यावर तो माणूस जरासा हसला अन् म्हणाला, ''इथले डॉक्टर बऱ्याच काळापासून वेड्या लोकांवर अुपचार करत आहेत. मला तर वाटायला लागलंय की या डॉक्टरांचं डोकं तर फिरलेलं नाही ना? मला आपल्या लाकडी चपलां पेक्षा कातडी चपलाच जास्त आवडतात. तुम्हाला कोणत्या आवडतात ?''

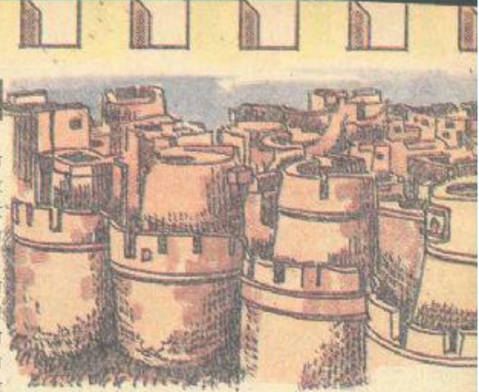
केशव अुत्तरला, ''मलाही कातडी चपलाच आवडतात.''

''मग तुम्ही त्या अुकडून खाता की तळून ?'' त्या माणसाच्या या प्रश्नात एक प्रकारचा अुतावळेपणा होता. त्याच्या प्रश्नामुळे केशवला चक्रावल्यासारखे वाटले अन् तो तेथून बाहेर सटकला.

- सुरेंद्र यादव

आपल्या देशातील किल्ले -४

जैसलमेर किल्ला

रजपुतांचे किल्ले - २

लेखिका : मीरा अुग्रा, चित्रकार : सुलभा ठाकुर

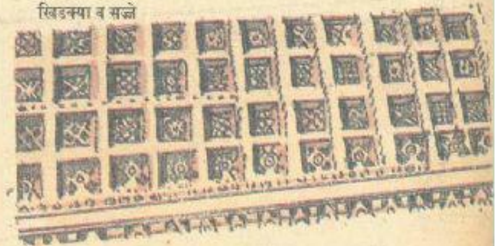
भोवतालच्या वाळवंटातील चमकत्या वाळूतूनच वर आल्यासारखा दिसणाऱ्या जैसलमेर किल्ल्याच्या पिवळ्या चुनखडी दगडांच्या भिंतीवर अुगवत्या सूर्याचे किरण पडतात तेव्हा तो किल्लाच सोन्यासारखा झळाळून अुठतो!

११५६ मध्ये भाटी राजा रावळ जैसलदेवने हा किल्ला बांधला. या किल्ल्याचे वैशिष्ट्य म्हणजे दुहेरी भिंतीचा तट. घडी करून लोंबत ठेवलेल्या एकाद्या वस्त्राचा एक पदर अर्ध्यावर अुघडून रहावा अशी या दुहेरी भिंतीची रचना आहे. आतील तट बाहेरील भिंतीच्या दुप्पट अुंचीचा आहे. स्थानिक लोक या तटाला 'कमरकोट' किंवा 'पादा' असे म्हणतात.

या किल्ल्याने अनेक लढाया पाहिलेल्या आहेत. सर्वात जास्त काळ टिकून राहिलेला वेढा म्हणजे १२७६ ते १२८३ या प्रदीर्घ काळातील दिल्लीच्या सुलतान बल्बनने दिलेला वेढा.

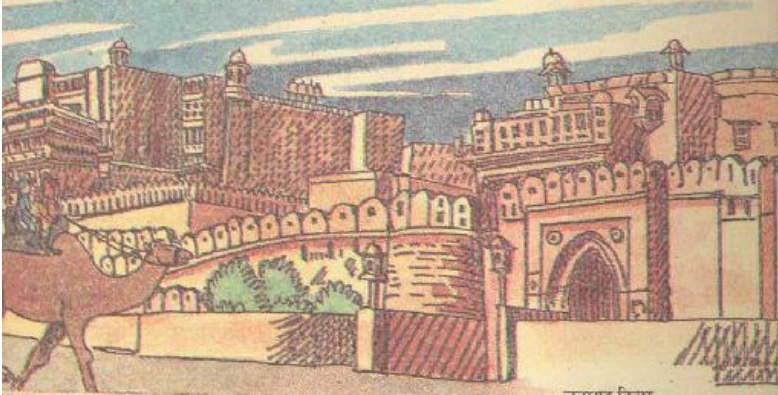
जैसलमेर हे एक भरभराटीला आलेले व्यापारी केन्द्र होते. अफगाणिस्तान, सीरिया, इराक, पर्शिया, इजिप्त वगैरे देशांकडे जा-ये करणारे व्यापारी तांडे जैसलमेरमधूनच जात. १५७० मध्ये भाटी राजांनी अकबराशी मैत्रीसंबंध जोडल्यापासून येथील व्यापार जास्तच भरभराटीस आला. स्थानिक जैन व्यापाऱ्यांनी येथे अनेक मन्दिरे व

जैसलमेरमधील जाळीदार खिडक्या व सज्जे

हवेल्या येथे बांधल्या. यांतील जाळीदार दगडी खिडक्या, अुत्तम नक्षीकामाचे सज्जे व भितिचित्रे प्रसिध्द होती.

राजस्तानच्या इतर किल्ल्यांच्या तुलनेत १५९४ मधे बांधला गेलेला बिकानेरचा 'जुनागड' हा किल्ला नवाच म्हणाला लागेल. याचा सांभाळ चांगल्या प्रकारे केला गेलेला आहे. बिकानेरच्या महालांच्या जाळीदार खिडक्या व भितिचित्रे अवर्णनीय आहेत. बाहेरील वाळवंटी गरम वाऱ्यांपासून रक्षण करून आतील हवा थंड ठेवण्याचे काम

जुनागड किल्ला

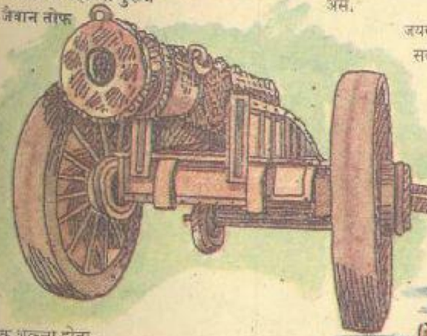
बिकानेर महालाचे अंतरंग

या दगडी जाळीच्या खिडक्या अुत्तम प्रकारे करतात.

जयपुरजवळचा अंबरगड किल्ला हा त्यात कच्छवाहा राजांनी बांधलेल्या महालांसाठी प्रसिध्द आहे. अंबरगडच्या

जयगडचा टेहळणी बुरूज

जैवान तोफ

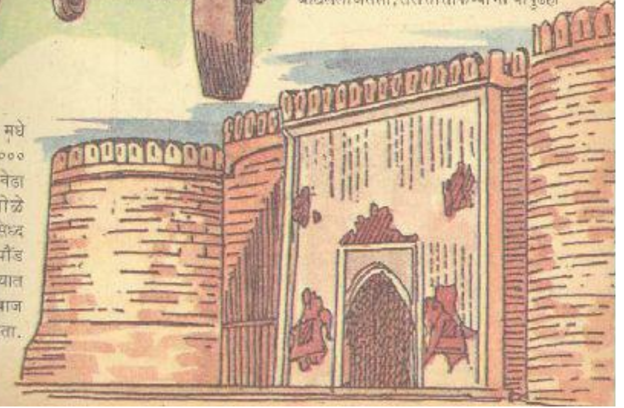
संरक्षणासाठी 'टेहळणी बुरूज' म्हणून जयगड व नाहरगड या दोन लहान किल्ल्यांची निर्मिती केली गेली आहे. परन्तु या तीन्ही किल्ल्यांना कधीही एकाद्या लढाईला किंवा वेढ्याला तोंड द्यावे लागले नाही.

'चील्ह' टेकडीवर बांधण्यात आलेल्या जयगड किल्ल्यात शस्त्रागार, शस्त्रे बनवण्याचा कारखाना, व तोफा ओतण्याचा तोफखानाही होता. येथील तळघरात राजघराण्याचे धन सुरक्षित ठेवलेले असे. येथील 'मीन' या पहाडी जातीचे प्रमुख या धनाचे रक्षण करीत. फक्त आणीबाणीच्या प्रसंगीच राजा यातील धनाचा अुपयोग करू शकत असे; व तो ही अगदी आवश्यक इतक्या धनाचाच! मीना जातीचा रक्षक, राजाला डोळ्यांवर पट्टी बांधून तळघरातील त्या विशिष्ट भागात धन आणण्यासाठी घेअून जात असे.

जयगडमधे असलेली 'जैवान' ही तोफ भारतातील सर्वात जड असणारी तोफ म्हणून गणली जाते. बनल्यानन्तर तिची परीक्षा करण्यासाठी केवळ एकदाच ती डागली गेली.

जाट राजा सूरजमल याने १७३२ मधे लोहगड किल्ला बांधला. हा किल्ला भरतपूरच्या जुन्या किल्ल्यावरच बांधला गेला आहे. किल्ल्याचा तट फक्त मातीनेच बांधलेला असला, तरी तो तोफेच्या माऱ्यापुढेही टिकू शकला होता.

१८२५ च्या नोव्हेंबर मधे ईस्ट इंडिया कंपनीच्या २७,००० सैनिकांनी या किल्ल्याला वेढा दिला. ६४,४४६ तोफगोळे सुध्दा जेंव्हा निरुपयोगी सिध्द झाले, तेंव्हा ९०,००० पौंड प्रस्फोटकाचा अुपयोग करण्यात आला. या स्फोटाचा आवाज आग्र्यापर्यन्त ऐकू आला होता.

लोहगड किल्ला

शेवटी जानेवारी १८२६ मधे भरतपूरचे पतन झाले.

१२४१ मधे देवसिंग नामक हाडा नायकाने मीना जातीचा प्रधान बुंदु याला हारवले. त्याने हाडौती राज्याची स्थापना केली. या राज्याची राजधानी होती बूंदी. देवसिंगचा पणतू रावबारसिंग याने १३५२ मधे 'तारागड' नावाच्या किल्ल्याची निर्मिती केली. त्याच्या वंशजांनी सहाशे वर्षं या राज्यावर निष्कंटक राज्य केले.

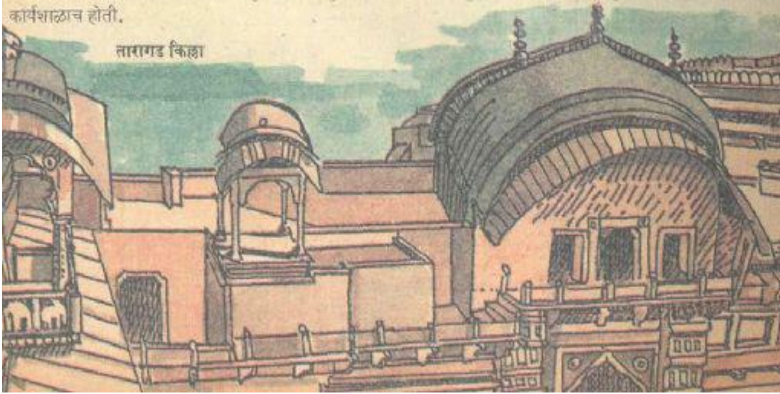
हाडा सैनिकांच्या वीरतेबद्दल अगणित गोष्टी प्रसिध्द आहेत. एकदा अुदेपुरचा राणा लाखा याने, 'आपण बूंदी जिंकिपर्यन्त कांहीही खाणार वा पिणार नाहीं', अशी शपथ घेतली. राजाच्या खालावत जाणाऱ्या तब्येतीची काळजी वाटून त्याच्या अुपदेशकांनी एक लुटूपुटीचा 'किल्ला' बनवला अन् राणाला तो जिंकायला सांगितले.

कुंभ हाडा नावाच्या एका सैनिकाला या किल्ल्याचा किल्लेदार बनवून, त्याला 'राणाने हल्ला केल्याबरोबर शरण येण्याबद्दल' सांगून ठेवले. ठरलेल्या वेळी एका ठहानशा पथकाने 'हल्ला'ही केला. पण आश्चर्य म्हणजे या लुटूपुटीच्या किल्ल्यातून त्यांच्यावर बाणांचा वर्षाव करण्यात आला! आश्चर्यचकित झालेले व झाल्या प्रकाराने रागावलेले सैनिक आत घुसले, पण कुंभ हाडा त्यांच्यासमोर युध्दाला ठाकला. अुपसलेली तलवार हातात धरून तो म्हणाला, "हाँ, किल्ला लुटूपुटीचा असेलही. पण हाडा तर खरोखरचाच आहे ना? मी बुंदीचा पाडाव होऊ देणार नाही!" या घटनेने राणा लाखा याचे मन बदलले अन् त्याने बुंदी जिंकायचा विचार सोडून दिला.

लुटूपुटीचा किल्ला

रागमाला, बारहमासा आणि अन्य नमुनेदार चित्रांमुळे प्रसिध्दीस आलेला बुंदीचा किल्ला हा म्हणजे अुदयास येणाऱ्या कलाकारांची कार्यशाळाच होती.

तारागड किल्ला

प्रीतम आणि भुतं

भद्रपुरचा प्रीतम एक प्रसिध्द मान्त्रिक होता. लोकांचा असा विश्वास होता की, प्रीतमच्या नुसत्या नावानेच भुतंखेतं गावाच्या सरहद्दीपासून दूर पळून जातात. त्याची बायको अन्नपूर्णा मोठी प्रामाणिक अन् सरळ स्वभावाची बाई होती. परन्तु प्रीतमचा स्वभावमात्र अगदी तिच्या विरुध्द होता. त्यांच्या घरी जेंव्हा चांगली पक्वान्नं बनवली जात, तेंव्हा त्यांचा बाहेर कोणाला वास तर येत नाही ना; अशी त्याला भीती वाटे. तसं घडलं तर तो अन्नपूर्णाला खूप रागावे.

एक दिवशी संध्याकाळी चार लोक त्याच्या घरी आले. ते सर्वजण अन्नपूर्णाचे दूरचे नातेवाईक होते. ते म्हणाले, "अन्नपूर्णा, आम्ही खूप दूरवरून चालत आलोय अन् अजून आम्हाला खूप दूर जायचंय. अगदी थकून गेलोय आम्ही. आजच्या रात्रीच्या जेवणाची आमची सोय केलीस तर मोठा अुपकार होईल बघ."

अन्नपूर्णा त्यांना म्हणाली, "अवश्य. तुम्ही लोक थोडा वेळ त्या कट्ट्यावर आराम करा. मी पटकन स्वयंपाक करते."

यावेळी तिचा पती प्रीतम चार कोसावरच्या गावात कुणा माणसाचं भूत अुतरवायला गेलेला होता. तो परत येण्यापूर्वीच पाहुण्यांना जेवावला घालून पाठवून द्यायचा तिचा विचार होता. तिला माहीत होतं की प्रीतम लवकर आला अन् चार माणसांना आपल्या घरात जेवताना त्यानं पाहिलं, तर पाहुण्यांना चांगला चोप देअून तो हाकलून लावील.

यामुळेच तिने भराभर स्वयंपाक अुरकला अन् पाहुण्यांना जेवायला वाढलं. दरवाजाही तिनं आतून बन्द करून घेतला. तरीही नवरा अचानक येअून टपकेल अशी भीती तिला होतीच, म्हणून ती खिडकीशी अुभी राहून डोळे ताणताणून रस्ता न्याहाळू लागली.

शंकर घाणेकर

पाहुणे फार भुकेले असल्यामुळे ते जेवणावर तुटून पडले होते.

इतक्यात गल्लीतली कुत्री भुंकायला लागली. गल्लीत पोचल्याबरोबर प्रीतमने आपल्या हातातल्या छडीनं एका कुत्र्याला जोराने मारलं, अन् तो ओरडला, "या प्रीतमची भुतांवरची मन्त्र-शक्ती गावच्या या कुत्र्यांना काय माहीत!"

इकडे पाहुण्यांचं जेवण संपत आलं होतं. खिडक्या भराभर बन्द करून अन्नपूर्णा त्यांना म्हणाली, तुम्ही लोक लवकर लवकर खाऊन घ्या. माझा नवरा पोचेलच इथे इतक्यात. तो कसल्या स्वभावाचा आहे, हे मला, त्याच्या गाववाल्यांना अन् भुतांना माहीतच आहे. तुम्हाला जेवताना त्यानं पाहिलं, तर तुमची अन् माझीही खैर नाही. मी आता परसदारी जाते. माझ्या नवऱ्यानं दरवाजा ठोठावला, तरी अुघडू नका मुळीच! तुमचं जेवण संपेपर्यन्त ओरडू दे त्याला. नंतर हा दिवा विझवून टाका अन् दरवाजा अुघडून एकदम मुसंडी मारून अंधारात नाहिसे व्हा!" आणि ती परसात निघून गेली.

प्रीतम दरवाजा ठोठावत राहिला तरीही कोणी तो अुघडेना. शेवटी तो ओरडला, "अन्नपूर्णा! ए अन्नपूर्णा! दरवाजा अुघड ना!" अन् पुन्हा तो ठोकत राहिला.

एक मिनिटातच अचानक दरवाजा अुघडला. घरात मिट्ट काळोख होता. त्या अंधारातूनच चार आकृत्या पुढे आल्या अन् प्रीतमला खाली पाडून त्यालाच पायांखाली तुडवत बाहेर पळून गेल्या.

"अरे मेलो मेलो !" म्हणत प्रीतम ओरडत राहिला अन् स्वत:शीच बडबडू लागला, "ही माणसं आहेत की भुतं?" वेदनांमुळे त्याला चटकन अुठताही येत नव्हतं. आपल्या पायाचं हाडबीड मोडलं तर नाही ना अशी शंकाही त्याला येअू लागली. पुन्हा तो ओरडू लागला, "अन्नपूर्णा! अग बायको आहेस की कोण ? कुठे मेलीयस?"

"आले, आलेऽ !" म्हणत अन्नपूर्णा परसातून घरात आली. तिने घरात दिवा लावला आणि प्रीतमजवळ येत म्हणाली, "अरे अरे! काय झालं ? असा काय अवतार करून घेतला आहात आपला? कपड्यावर भाजीचे डाग? डोक्यावर पत्रावळही दिसतेय? अरे हाँऽ ! हे नक्कीत त्याचंच काम दिसंनय!

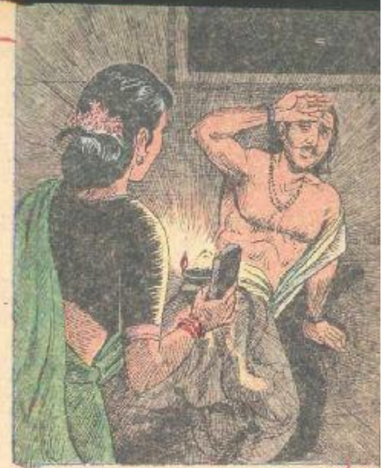
वेदनेनं कण्हत प्रीतम कसाबसा घरात आला. येता येता तो विचारू लागला, "कुणाचं काम? काय म्हणते आहेस तू?" अन् घरात खाली इकडे-तिकडे सांडलेलं अन्न पाहून गुरगुरत तो म्हणाला, "हं! माझ्या अनुपस्थितीत कोणा सोम्या-गोम्यांना जेवायला घालत होतीस होय?"

अन्नपूर्णा आपल्या हातातला दिवा ठाणवईवर ठेवत म्हणाली, "तोंडाला येईल ते बोलत सुटलात! सकाळी कुणा भल्या माणसांचं तोंड पाहिलं, म्हणूनच माझं कुंकू सहीसलामत राहिलं पहा!"

"काय बडबड लावलीयस? मी काय विचारतोय, अन् तू काय बोलतेयस!" रागानं तो बोलला खरा, पण त्याला एकदम काही संशय येअून त्यानं आपला आवाज खाली आणला.

डोळ्यातलं पाणी पदरानं टिपत अन्नपूर्णा म्हणाली, "आता पश्चाताप करून काय होणार? तुम्ही ही भूतविद्या न शिकता शेती किंवा काही व्यापार वगैरे केला असतात, तर चांगलं नसतं का झालं?"

तिला मध्येच थांबवत प्रीतम म्हणाला, "काय बडबड लावलीयस ही? कोणी भूत

बीत तर नाही संचारलं ना अंगात?" अन् अन्नपूर्णाकडे तो संशयी नजरेनं पाहू लागला.

"असं तर एक ना एक दिवस होणारच होतं. पण आज काय घडलं ते ऐका ना! तुम्ही भूत अुतरवायला शेजारच्या गावी गेलात. तुम्ही तिथं त्या भुतांना पळवून लावलंत. पण ती सरळ इथं आली. त्यांनी मला खूपशा शिव्या दिल्या अन् म्हटलं, 'ए भुतांचा राजा प्रीतमची बायको! आम्ही आपल्या अपुऱ्या इच्छा पुऱ्या करायला एकाद्याच्या अंगात संचार करतो. कधी पोटभर खाण्यासाठीही असं करतो आम्ही. पण तुझा नवरा? तो आमच्यावर मन्त्रप्रयोग करतो, अन् आम्हाला पळवून लावतो, आमच्या इच्छा पुऱ्या करून

घेण्यात तो विघ्न आणतो. आता तूही पहात रहा, सडक्या पत्रावळी अन् किड्यांनी भरलेली कडूलिंबाची पानं त्यानं खाली ठेवली, की आम्ही ओरबाडून खाऊन टाकू त्यांनी आपल्या घरातच ठाण मांडलं.''

प्रीतमनं आपली छडी अुचलली अन् तो म्हणू लागला, ''कुठं आहेत ती सांग बरं!'' अन्नपूर्णा म्हणाली, ''थांबा, थांबा! मला पुरतं सगळं सांगूद्या. त्या भुतांकडे पाहूनच मला असं वाटलं की, ती भुकेनंच तडफडत आहेत. मी एक तपेलंभर भात अन् टोपलीभर भाज्या शिजवल्या अन् त्यांच्या समोर ओतलं सारं अन्न. तेंव्हा ती भुतं त्यावर तुटून पडून आधाशासारखी खाऊ लागली. मी त्यांना विनवलं की आता तरी माझ्या नवऱ्याला क्षमा करा. सर्वांनी खाता खाताच डोकी हलवून कबूली तर दिली, पण त्यांच्यातलं एक लंगडं आणि तिरळं भूत म्हणालं ? ''तुझ्या नवऱ्याला मी तरी मुळीच सोडणार नाही. त्याला आगीत भाजूनच तुकडे तुकडे करून टाकणार आहे मी! असं न केलं तर रंगापुरचा रंगा नव्हेच मी! असं म्हणत तो एकाच पायावर अुभा राहिला अन् रागानं थयथयाट करू लागला. ते पाहून मी तर भीतीनं कापू लागले, अन् मनातल्या मनात तुमच्या सुरक्षिततेसाठी प्रार्थना करायला लागले. इतक्यात तुम्ही आलातच. त्यांना कदाचित् माझी दया आली असावी, किंवा त्यांना तुमचं भय तरी वाटलं असावं. बस, पळून गेली ती.''

प्रीतमही आता थरथर कापत म्हणाला, ''असं ? त्या भुतांच्यात रंगाही होता होय? म्हणजे तर मी थोडक्यात वाचलो म्हणायचं! मी त्याच्या तावडीत सापडलो असतो, तर खरंच त्यानं मला तुकडे तुकडे करून खाल्लं असतं.'' असं बोलत तो मन्त्रोच्चार करू लागला; त्याने देवघरात जाऊन दार बन्द करून घेतलं.

नवरा देवघरात शिरताच अन्नपूर्णानं समाधानाचा श्वास सोडला अन् त्या भुतांची मनोमन क्षमा मागितली. थोड्या वेळापूर्वी त्यांना तिनं अुगीचच शिव्या दिल्या होत्या!

नोकराची अक्कल

इस्लामपुरच्या भैरवला एका नोकराची गरज होती. याबद्दल तो आपला मित्र केशव याच्यांजवळ बोलला.

केशव म्हणाला, ''माझ्याजवळ दोन माणसं आहेत; चांगली विश्वासपात्रही आहेत. त्यातला एक चांगला बुध्दिमान आहे; पण तो काम तितकं मन लावून करत नाही, अन् पगार मात्र भरपूर हवाय त्याला. दुसरा जो आहे, तो अगदी बुध्दू आहे. पण मन लावून काम करतो अन् जास्त पगाराचीही अपेक्षा नाहीय त्याची. आता यांच्यापैकी कुणाला तुझ्याकडे पाठवू, ते तूच सांग.''

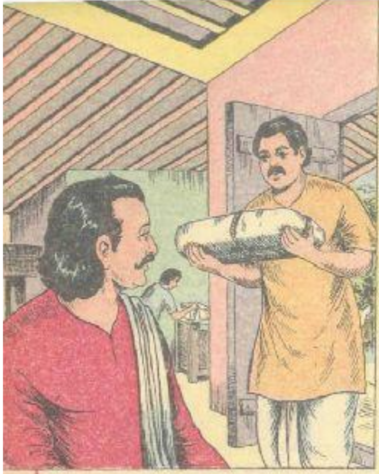
''मालक बुद्धिमान असेल तर बुध्दु नोकराकडूनही तो काम करून घेऊन शकतो. तू त्या दुसऱ्या माणसालाच पाठव माझ्याकडे.'' भैरव म्हणाला.

अशा प्रकारे शंकर नोकर म्हणून भैरवकडे काम करू लागला. त्याच्याकडून महिनाभर काम करून घेतल्यावर भैरव त्याच्यावर खुश झाला. भैरवची मुलगी जवळच्या शहरात रहात असे. तिने एकदा आपल्या पित्याकडे चिठ्ठी पाठवली ''माझ्या नणंदेचं लग्न ठरलं आहे. वराकडल्यांना आमच्याकडून आपल्या गावी मिळतात तशा दोन बैंगणी रंगाच्या साड्या हव्या आहेत. येत्या शनिवारपर्यन्त मला त्या मिळायला हव्यात.''

चिठ्ठी आणणारा माणूस भैरवला म्हणाला, ''मी आजच संध्याकाळी शहरात परतणार आहे. त्यापूर्वी आपण साड्या आणून ठेवल्यात तर मीच घेऊन जाईन.''

भैरवने लगेच रंगोबाला निरोप पाठवला. कळले की बैंगणी रंगाच्या साड्या त्याच्याजवळ तयार तर नाहीत, पण दोन दिवसात रंगवून मिळू शकतील. त्या दिवशी बुधवार होता. भैरवने चिठ्ठी आणणाऱ्या बरोबर निरोप दिला की, शनिवारपर्यन्त साड्या पोचवायची व्यवस्था होईल. नंतर शंकरला बोलावून त्याला

प्रफुल्ल गोपुजकार

सगळी हकिकत सांगून भैरव म्हणाला, "शनिवारी शहरात जाऊन तुला माझ्या मुलीला भेटायचं आहे. नीट लक्षात ठेव."

"मग शुक्रवारी रात्रीच मला इथून निघायला हवं. आपण काही काळजी करू नका. मी शनिवारी नक्की पोचेन तिथे." शंकर अुत्तरला.

शुक्रवारी पाअूस पडायला लागला. सकाळपासून संध्याकाळपर्यन्त अगदी मुसळधार पाअूस पडला. पाअूस थांबल्यावर रंगोबाने भैरवकडे साड्या आणून दिल्या, अन् तो म्हणाला, "रंग अजून पक्का झालेला नाही. मोठ्या काळजीपूर्वक मी त्या बांधल्या आहेत. आणखी एक दिवस यांच्यावर पाणी पडायला नकोय," नंतर रंगोबा निघून गेला.

भैरव ताबडतोब शंकरला हाक मारून म्हणाला, "या साड्यांवर पाणी पडू देऊ नकोस. पाणी पडलं तर रंग बिघडून जाईल."

साड्या हाती घेत शंकर म्हणाला, "मी थेंबभर सुद्धा पाणी पडू देणार नाही यांच्यावर. मी वचनाचा पक्का आहे. जेवण करून लागलीच निघतोच मी."

नंतर भैरव अन् त्याची बायको आपसात बोलू लागली. बायको भैरवला म्हणाली, "नणंदेच्या सासरकडच्यांनी मागितल्या तशाच साड्या आपली मुलगी त्यांना देत आहे. त्यामुळे तिच्या सासरची माणसं आपल्या मुलीचं खूप कौतुक करतील."

"बरं झालं, योग्य वेळी आपल्याला शंकर सारखा विश्वासू नोकर मिळाला. तो नसता तर मलाच शनिवारी सकाळी निघावं लागलं असतं. हल्ली प्रवास करणं फार जिकिरीचं वाटतं मला. वैताग नुसता!" भैरव बोलला.

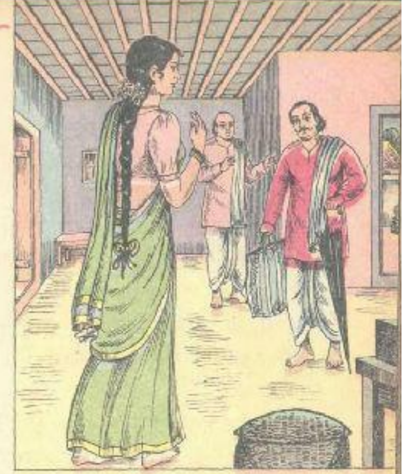
इतक्यात शेजारच्या घरातून काही गडबड ऐकू आल्याने ते दोघेही तेथे गेले. भैरवचा मित्र राजाराम याच्या वडिलांना अचानक हृदयविकाराचा झटका आला होता. वैद्याने तपासून असे सांगितले की, "माझ्याजवळ इथे योग्य ती औषधं नाहीत. तुम्ही ती ताबडतोब शहरातून मागवा, किंवा यांनाच जमलं तर बरोबर घेऊन जा. मी तात्पुरतं औषध दिलंय."

शहरात भैरवच्या ओळखीची बरीच माणसं होती. शिवाय त्याची मुलगीही तिथेच होती, म्हणून मदतीसाठी तोही या लोकांबरोबर जायला तयार झाला. ताबडतोब गाडीची व्यवस्था करण्यात आली. राजारामच्या परिवारातली इतर माणसेही निघाली. भैरव त्यांच्या गाडीतून निघाला. जाताना वाटेत त्याने शंकरच्या घराशी गाडी थांबवली. त्याला असे कळले की, शंकर अगोदरच शहराकडे रवाना झालेला आहे. त्याने मनात विचार केला; "आपण स्वतः तर शहराकडे निघालो आहोतच. शंकरला निघायला अजून जरा अुशीर झाला असता तर बरं झालं असतं."

पण आता शंकर वाटेतही भेटण्याची काही शक्यता नव्हती. कारण शहराकडे जाणारी पायवाट निराळी होती. भैरवने राजारामच्या वडिलांची एका अुत्तम डॉक्टरकडे तपासणी करवली. डॉक्टर म्हणाले की, "तसं घाबरण्यासारखं काही नाहीय. पण निरीक्षणासाठी यांना दोन दिवस इथे दवाखान्यात ठेवलंत तर बरं होईल." मग ती सर्व व्यवस्था करून भैरव मुलीच्या घरी गेला.

आपल्या वडिलांना पाहून खुश होत मुलीने विचारले, "बाबा, प्रवास झेपत नाही, तर इतके कष्ट कशाला घेतलेत? साड्यांसाठी एकादा नोकरही पाठवता आला असता ना!"

इतक्यात सासरे म्हणाले, "अग सूनबाई, असं काय बोलतेस आपल्या बाबांना? इतक्या शुभमुहूर्ता वर ते आलेत हे भाग्यच नव्हे का आपलं? आले, ते चांगलंच झालं की!"

भैरवने मुलीला सर्व हकिकत सांगितली अन् म्हटले, "म्हणजे शंकर अजूनही इथं पोचला नाही तर! चालत निघालाय ना, येईल थोड्या वेळात. आता आलोच आहे, तर लग्नालाही हजर राहीन म्हणतो."

थोड्या वेळाने शंकर आलाच. तो पावसात खूप भिजलेला होता. भैरव त्याला म्हणाला, "पाअूस पडत होता ना, थोडा वेळ थांबला असतास, तर साड्या मी स्वतःच घेऊन आलो असतो."

"मालक, पण मी म्हटलं नव्हतं का, की मी वचनाचा अगदी पक्का आहे. आपल्या आज्ञेनुसार शनिवारी शहरात पोचून छोट्या मालकिणीला भेटायचं होतं ना? मग पाअूस पडो नाहीतर

वादळ होवो; मी आल्याशिवाय कसा राहीन?'' शंकर अभिमानाने म्हणाला.

संशयभरल्या आवाजात भैरवने त्याला विचारले, ''आलास ते चांगलं झालं रे! पण रंगोबानं साड्या भिजू देऊ नको, असं बजावलेलं आठवणीत आहे नं?''

''आपण सांगितलंत, अन् मी ऐकणार नाही ते? मी बरा साड्या भिजू देईन? एक थेंबभरही पाणी पडलं नाहीय त्यांच्यावर. मोठी सावधानी बाळगलीय मी!'' शंकर बोलला.

आश्चर्य प्रकट करत भैरवने विचारले, ''ते कसं शक्य आहे?''

''हॉं, अक्कल असेल डोक्यात, तर का नाही शक्य होणार? मी निघालो, तेंव्हा पाऊस टपटपत होताच. मी दोन्ही साड्या एका लहान ट्रंकेत ठेवल्या.'' शंकर बोलला.

''मग आहे कुठे ती ट्रंक?'' भैरवने ताबडतोब विचारले.

''पत्र्याच्या ट्रंकेत एकाद्या भोकातून पावसाचं पाणी शिरेल म्हणून ती मी घरीच पलंगाखाली ठेवून आलोय!'' आपली बुध्दिमानी दाखवत शंकर म्हणाला.

त्याचे बोलणे ऐकून घरातली सर्व माणसे एकदम हसू लागली. भैरवला खूप संकोचल्यासारखे वाटले. तो ताबडतोब गाडीने गावाकडे गेला अन् साड्या घेऊन कसाबसा लग्न मुहूर्ताच्या अगोदर परत आला.

गावाला परत पोचल्याबरोबर केशवला बोलावून घेऊन भैरव म्हणाला, ''तू तर मला प्रथमच सावध केलं होतंस, की शंकर मन लावून, प्रमाणिकपणे काम करतो. पण तो अगदीच बुध्दू आहे, तरीही त्याला कामावरून काढून टाकायची इच्छा नाहीय माझी. त्याला आता मी अशी कामं देईन की, ज्यात बुध्दीची फारशी गरज नसेल. गुरांची देखरेख करणं, झाडांना पाणी देणं, वगैरे कामं सोपवीन मी त्याच्यावर. पण तू आता त्या बुध्दिमान नोकराला पाठव. त्यानं पगार जास्त मागितला तरी चालेल. पण असली बुध्दिमान माणसं काम चांगलं समजून अन् वेळेवर करतात.''

केशवने नंतर भैरवने सांगितल्याप्रमाणे तो दुसरा नोकर पाठवून दिला.

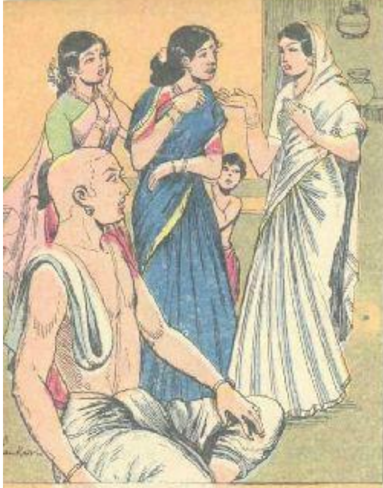
महाभारत

ब्राह्मण आपल्या बायकोला म्हणत होता- ''या जगात आपल्या बायकोमुलांसह सुखानं दिवस चालवण्याच्चा मार्गच खुंटला आहे. आता आपण करणार तरी काय? तुमच्यापैकी कुणाला मी राक्षसाच्या हवाली करू? तुझ यासारख्या साध्वीला काय मी राक्षसाच्या तोंडी देऊ? की अपला वंश पुढे चालवू शकणाऱ्या या अश्राप पोराचा बळी देऊ? की विवाह करून द्यायची जबाबदारी माझ्यावर आहे त्या आपल्या मुलीला राक्षसाच्या हवाली करू? आता मला एकच मार्ग दिसतोय; मी स्वत:लाच राक्षसाचं भक्ष्य बनवतो.''

परन्तु ब्राह्मणपत्नी या गोष्टीला संमती देईना. ती म्हणाली, ''तुमच्या मृत्यूमुळे माझं अन् मुलांचं रक्षण करणारं कोणी उरणार नाही. माझ्यात इतकी ही योग्यता नाही, की मी एकटी मुलाचं पालनपोषण करीन, त्यांचं भविष्य नीट घडवीन. तेंव्हा मीच राक्षसाचं खाद्य बनावं हेच ठीक होईल.

हे बोलणे ऐकून ब्राह्मणाने बायकोला मिठी मारली व ते दोघे ही रडू लागले. त्यांना शांत करायचा प्रयत्न करत मुलगी म्हणू लागली, ''तुम्ही दोघं उगीचच का रडत आहात? मला पाठवा ना राक्षसाकडे! शेवटी एक दिवस मला हे घर सोडून तुमच्यापासून दूर व्हावंच लागणार.

त्यांचा चार-पाच वर्षांचा मुलगा त्यावेळी मजेने इकडे- तिकडे बागडत होता. आपल्या बोबड्या भाषेत तो बोलू लागला, ''मी लाक्षशाला मालून ताकीन. तुम्ही कोनी आता ललू नका.'' त्याचे हे बोलणे ऐकून तशा स्थिती

तही सर्वांना हसू आले.

कुन्ती त्यांची ही दु:खभरली हकिकत जवळच बसून ऐकत होती. ती आणखी जवळ सरकून म्हणाली, "ब्राह्मणदेवता, तुमच्यावर कसलं संकट कोसळलंय ते सांगा तरी. मला नीट सविस्तर सांगितलंत, तर माझ्याकडून होईल ती मदत करीन मी तुम्हाला."

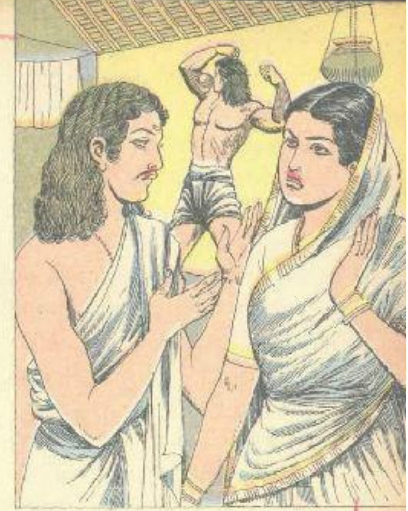
ब्राह्मण कुन्तीला म्हणाला, "देवी, तुम्ही फार दयाळू आहात, म्हणूनच असं बोलत आहात. पण आमच्यावर कोसळलेलं संकट दूर करणं कोणत्याही मानवी व्यक्तीला अशक्यच आहे. या नगरा जवळच बकासुर नावाचा राक्षस रहातो. तो नरभक्षक असून, तो नरमांस खातो. अत्यन्त बलवान आहे तो. तो नगररक्षक असल्याने, त्याच्या अटीप्रमाणे रोज वीस पोती तांदुळाचा भात, दोन बैल आणि एक माणूस असा आहार गाववाल्यांनी आळीपाळीने त्याला पोचवायचा असतो. त्याबाबत कोणी दुर्लक्ष केलं किंवा बेपर्वाई दाखवली तर तो गावावर हल्ला करून गावकऱ्यांना हर तऱ्हेनं सतावेल. इथला राजा नेत्रकीय नगर नावाच्या ठिकाणी रहातो. गावाचं या संकटापासून रक्षण करायचा तो जराही प्रयत्न करत नाही; कारण तो असमर्थ अन् शक्तिहीन आहे. असल्या अयोग्य राजाच्या प्रजेला अशी संकटं झेलावीच लागतात. आज आमच्यावर ती पाळी आली आहे. आम्ही राजाचे आश्रित असतो, किंवा धनवान असतो, तर आम्ही एकादा माणूस खरेदी केला असता. अन् त्याला राक्षसाच्या भोजनासाठी पाठवलं असतं. आमची स्थिती तर तुम्ही पहातच आहात. या संकटातून वाचण्याचा काही मार्गच नाहीय. एकमेकांना सोडून आम्ही राहूच शकणार नाही; म्हणून आम्ही असा निर्णय घेतला आहे की, आज आम्ही सर्वजण बरोबरच तिथे जाऊन राक्षसाचं भक्ष्य बनू."

कुन्ती एकदम म्हणाली, "मग तर तुम्ही अगदी निश्चिन्त रहा. आज माझा मुलगा राक्षसाचं भक्ष्य म्हणून जाईल. राक्षस त्याला मारूच शकणार नाही; उलट तोच राक्षसाचा वध करील. माझा हा मुलगा महाबली आहे. त्याला काही मन्त्र तन्त्र शक्तीही अवगत आहेत; म्हणूनच मी असलं साहस करायला धजावत आहे. नाहीतर शंभर पुत्र असूनही कोणती आई आपल्या मुलाला मृत्युमुखात लोटेल का? तेंव्हा माझं म्हणणं ऐका अन् माझ्या या योजनेचा स्वीकार करा. पण एक मात्र लक्षात ठेवा. यातलं एक अक्षरही गाववाल्यांच्या कानी जाता उपयोगाचं नाही. त्याच्या गुरुजींना हे कळलं अन् त्यांनी परवानगी दिली नाही तर राक्षसाच्या वधाची संधी हातची जाईल. सगळंच मुसळ केरात जाईल."

कुन्तीच्या बोलण्यावर ब्राह्मणाचा विश्वास बसला. आपण सहकुटुम्ब वाचू शकतोय, या गोष्टीचा त्याला फारच आनंद वाटला. कुन्तीच्या उपकाराबद्दल त्याने तिचे आभार मानले. कुन्तीने नन्तर भीमाला सारी हकिकत सांगितली. काहीतरी पराक्रम करायला मिळणार व आपल्याला आश्रय देणाऱ्या कुटुम्बाला मदत ही होणार या कुन्तीच्या योजनमुळे त्याला फारच हर्ष झाला.

इतक्यात बाकीचे चार पांडव भिक्षा घेऊन परत आले. भीमाला विशेष आनन्दात पाहून धर्मराजने कुंती मातेला त्याचे कारण विचारले. तिने त्याला सगळी कहाणी सांगून म्हटले, "इतक्या दिवसांनी का होईना, पण आपल्या आश्रयदात्या ब्राह्मण कुटुम्बाला मदत करायचं भाग्य लाभलं की नाही आपल्याला?"

कुन्तीचे बोलणे ऐकून धर्मराजला दु:ख वाटले. त्याला असे वाटले, 'कुन्तीने हा निर्णय घेण्यात घाई केली आहे. तिला तर माहीत आहे की आपणा पांडवाच्या सर्व आशा भीमाच्या

भुजबळांवरच अवलंबून आहेत. भविष्यात कौरवांवर विजय मिळवून आपलं राज्य परत मिळवायचं असेल, तर भीमाशिवाय ते कसं शक्य होईल? दुर्योधनानं आपल्या सर्वांना लाक्षागृहात जाळून मारायचं कारस्थान केलं, तेव्हा भीमाच्या बळामुळेच आपण वाचलो. ते अभूतपूर्व कार्य केवळ भीमामुळेच शक्य झालं." त्याने आपले भय कुन्तीजवळ व्यक्त व्यक्त केले. परन्तु कुन्तीने आपल्या निर्णयाचेच समर्थन करून म्हटले, "या संकटात ब्राह्मण कुटुम्बाला मदत न करणं हे घोर पाप होईल. कृतघ्नता होईल ती एक प्रकारे. नक्की सांगते की भीमावर कसलंही संकट येणार नाही. त्याच्याबद्दल काळजी करायचं कारण नाही. तो कोणत्याही

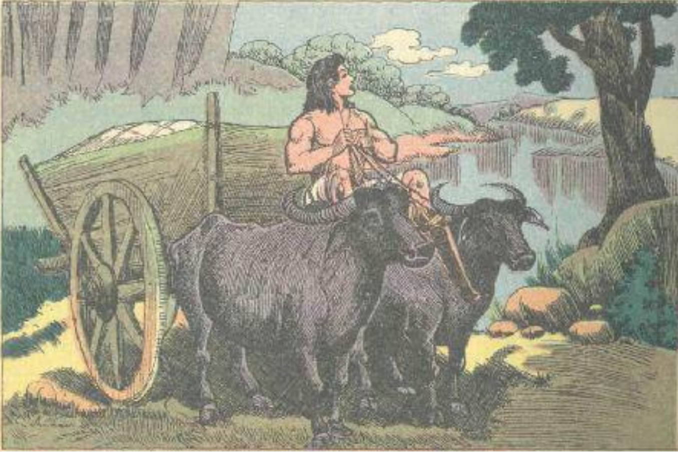
राक्षसाला सहजपणे मारू शकेल. सदुद्देशानंच मी हा निर्णय घेतला आहे. ब्राह्मण कुटुम्बाला वाचवण्याचं पुण्य भविष्यात आपलं रक्षण करील. अुलट शक्य असूनही आपण त्यांना वाचवलं नाही, तर मात्र आपण पापाचे धनी होऊ.''

धर्मराजाला आता मातेचे हे बोलणे पटले अन् त्याने भीमाला राक्षसवधासाठी जाण्याची सम्मती दिली.

सूर्योदयाच्या सुमारास भीम ब्राह्मणाला म्हणाला, ''ब्राह्मणदेवता, मला तर रात्रभर जराही झोप आली नाही. मला खूप भूकही लागली आहे. चांगले पौष्टिक पदार्थ मला खाअू घातलेत, तर मी राक्षसाशी खूप अुत्साहाने लढेन.'' ब्राह्मणाने मोठ्या संतोषाने त्याची मागणी पुरी केली.

भीमाने नन्तर गाडीला दोन बैल जोडले, ती अन्नाने भरली आणी बकासुर रहात असलेल्या नगराच्या दक्षिण दिशेकडे तो निघाला. राक्षसाच्या ठिकाणापासून बऱ्याच दूर, यमुना किनारी त्याने गाडी थांबवली, अन् तेथूनच तो जोरजोराने बकासुराला हाका मारू लागला. पण तो जवळ येईपर्यन्त भीमाला दम निघेना गाडीत भरलेले पदार्थ तेथेच बसून त्याने खायला सुरुवात केली.

एका सर्वसामान्य माणसाने आपले नाव घेअून आपल्या हाका माराव्या, ही गोष्ट बकासुराला मुळीच आवडली नाही. खूप चिडून धावतच तो भीमाजवळ आला. एकचक्रपुरहून लोकांनी आपल्यासाठी पाठवलेले अन्न एक

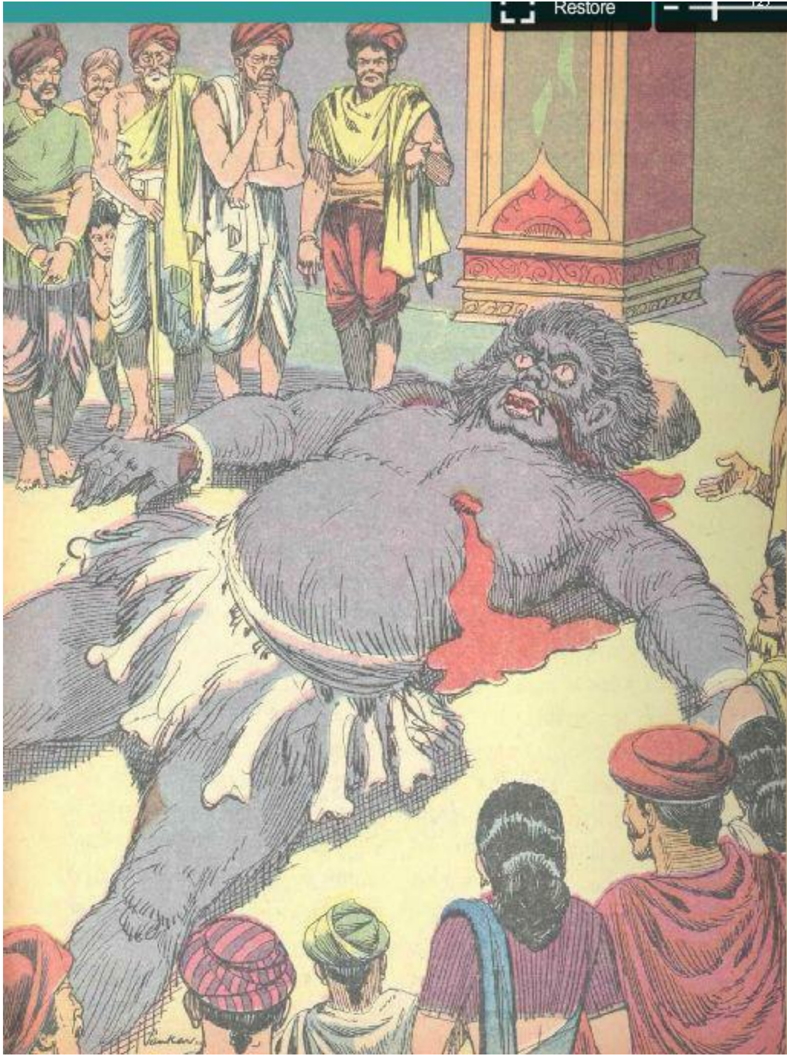
माणूस मजेने खात बसलेला त्याने पाहिला. त्याने विचारले, ''आहेस तरी कोण तू ? मृत्यूच्या तोंडात अुभा आहेस, अन् तरीही मजेनं खात बसला आहेस?''

बकासुराकडे पाहून भीम एक वार हसला अन् पुन्हा पहिल्या सारखाच खाण्यात मग्न झाला. हे पाहून बकासुर दोन्ही हात अुचलून त्याला मारायला सरसावला. तरीही भीमाने त्याची काही पर्वा केली नाही. त्याने बकासुराकडे नुसते पाहिलेही नाही. तो आपला फक्त खात राहिला. भीमाच्या या बेपर्वाईचे अन् निश्चिंततेचे आश्चर्यही वाटले अन् त्याला रागही आला. त्याने दोन्ही हातांनी भीमाच्या पाठीत गुद्दे मारले. भीमाने याकडेही दुर्लक्ष केले. त्याने शान्तपणे आपले खाणे संपवले अन् हात धुवायला तो नदीवर गेला. आता मात्र बकासुराला रहावेना. खूप चिडून त्याने जवळचेच एक मोठे झाड अुपटले अन् तो बकासुराशी लढायला सिध्द होअून परत फिरला. बकासुराने त्याच्यावर फेकलेले झाड आता त्याच्या हातात होते! त्याने पुन्हा एक झाड अुपटून भीमावर फेकले; पण भीमाने हातातल्या झाडाचा ढालीसारखा अुपयोग करून ते अडवले. आसपास एकही बरेसे झाड न अुरेपर्यन्त दोघांनी झाडांनीच एकमेकांशी युध्द केले. नन्तर बकासुराने भीमाला आपल्या हातांनी पकडले व दोघांच्यात मल्लयुध्द सुरू झाले. दोघेही एकमेकांना काही वेळ दूर दूर

फेकत राहिले, तर काही वेळा खेचत राहिले. शेवटी भीमाने जोराने बकासुराला जमिनीवर आपटले, अन् स्वत: त्याच्या छातीवर बसून त्याला आपल्या गुडघ्यांनी व हातांनी बुकलून काढू लागला. त्याची मान, कंबर व पाठही त्याने आपल्या हातांनी व गुडघ्यांनी जखमी केली; काही हाडेही मोडून काढली. शेवटी रक्त ओकत बकासुराने प्राण सोडला.

त्याच्या ओरडण्याने व हाहा:काराने त्याचे बांधव तेथे धावतच अुपस्थित झाले. भीमाने त्यांनाही दरडावून सांगितले की ''इत:पर तुम्हापैकी कोणी माणसाला मारून खायचा प्रयत्न केला, तर तुमचीही गय केली जाणार नाही. तुमचीही या बकासुरा सारखीच

परिस्थिति होईल हे लक्षात ठेवा नीट!''

ते सारे राक्षस बिचारे भयाने कापतच्च तेथून नाहिसे झाले. भीमाने नंतर बकासुराचे अचेतन शरीर खेचून आणून गावच्या वेशीजवळ टाकले व स्वतः नदीत स्नान करून घरी परतला. त्याने सारा वृत्तान्त धर्मराज व आपल्या बंधूना कथन केला.

नगरातील लोकांनी बकासुराचे मृत शरीर पाहिले अन् ती बातमी साऱ्या शहरभर पसरली. आपल्यावरील संकट कोणी दूर केले हे कोणालाच कळले नाही, पण त्यांनी त्या अज्ञात पुण्यात्म्याची खूप प्रशंसा केली व आपल्या इष्टदेवतांची पूजाही केली. ज्या कोणा ब्राह्मणाची त्या दिवशी पाळी होती त्याला शोधून लोक त्याच्या घरी आले व राक्षसाला कोणी मारले याविषयी त्यांनी चौकशी केली.

कुन्तीची अट ब्राह्मणाला आठवली अन् ते रहस्य गुप्तच ठेवणे हे आपले कर्तव्य मानले. लोकांना तो म्हणाला, ''होय, काल आमच्या घराची पाळी होती खरी! मी फार काळजीत होतो. इतक्यात कोणी एक सिध्दपुरुष माझ्या घरी आला. त्या पुण्यात्म्यानंच बहुधा बकासुराचा वध केला असावा.''

नगराच्या लोकांनी गावावरचे संकट टळल्याबद्दल मोठा अुत्सव साजरा केला. कुन्ती आणि पांडवही त्या अुत्सवात सामिल झाले. पुढेही त्या ब्राह्मणाच्याच घरात राहून व गावात भिक्षा मागून ते आपले दिवस व्यतीत करीत राहिले.

एके दिवशी या ब्राह्मणाकडे देशभर भ्रमण करीन रहाणारा दूसरा एक ब्राह्मण आला. या ब्राह्मणाचे आतिथ्य स्वीकारून त्याने आपल्या भ्रमन्तीचा वृत्तान्त सांगितला. अनेक राजे व त्यांच्या कार्यकलापांबद्दलची बरीच माहितीही त्याने कथन केली. त्याच ओघात त्याने पांचाल देशचा राजा द्रुपद याचा अुल्लेख करून सांगितले की शिखंडी, धृष्टद्युम्न व द्रौपदी ही त्याची अपत्ये आहेत. द्रौपदी स्वयंवराच्या योजनेबद्दलही त्याने संक्षेपात सांगितले. कुन्ती व पांडवांनी याबद्दल सविस्तर जाणायची अुत्सुकता व्यक्त केल्यावरून तो ब्राह्मण सांगू लागला-

क्रमशः

एकी

जवळच्याच गावी रहाणाऱ्या आपल्या मित्राला-रामेशला-भेटायला जगदीश आपल्या गावाहून निघाला. वाटेत रस्त्यावर लागलेल्या एका बाजारात त्याने दोन चित्रे खरेदी केली. एक होते शिवाचे अन् दुसरे होते विष्णूचे.

मित्राच्या घरी पोचल्याबरोबर जगदीशने "अरे रामेश, तुला भेट द्यायला ही दोन चित्रं आणलीत बघ मी!" असे म्हणत दोन्ही चित्रे रामेशच्या हाती दिली.

रामेशने ती मोठ्या आंनन्दाने स्वीकारली. खिडकीतले दोन खिळे हातात अुचलून तो आपल्या दहा वर्षाच्या मुलाला हाक मारून म्हणाला, "अरे सतीश, शेजारच्या घरी जाअून हातोडी घेअून ये बरं! आपण भिंतीवर ही चित्रं टांगू या."

सतीश लागलीच गेला खरा, पण 'त्यांच्याकडे हातोडी नाहीय' असे म्हणत परत आला.

रामेश त्याला म्हणाला, "मग असं कर; समोर नारायणच्या घरी जाअून त्यांना विचारून घेअून ये."

सतीश पुन्हा रिकाम्या हातानेच परत येअून, त्यांच्या घरीही हातोडी नसल्याचे सांगू लागला. पण रामेशने निराश न होता मुलाला आणखी दोन-तीन ठिकाणी पाठवले. पण प्रत्येकाने नकारघंटाच वाजवली.

आता मात्र नाराज होत रामेश जगदीशला म्हणाला, "पाहिलीस आमच्या गाववाल्यांची नियत? या सर्वांकडे हातोडी नकी असेलच. पण देणार नाही त ते! अशी माणसं ज्या गावात असतील, तिथे एकी कशी नान्देल?"

जगदीश यावर डोके हलवून गप्प राहिला. नंतर रामेश सतीशला म्हणाला, "कोणी द्यायला तयार नाही, मग काय करणार? शेजारच्या खोलीतल्या पेटीतली आपली हातोडी आण काढून."

हे ऐकून जगदीशचा चेहरा मात्र पाहण्यासारखा झाला!

कस्तूरी

'चांदोबा'
परिशिष्ट - ७९

आपल्या देशाची
वृक्ष संपदा

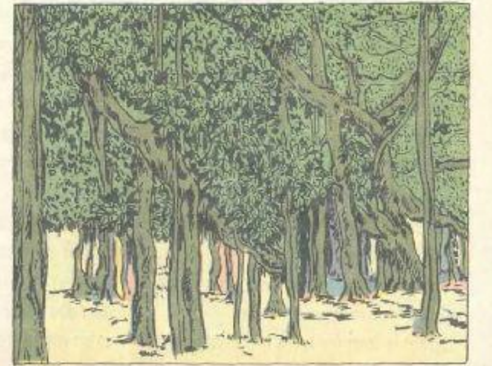
वडाचे झाड (वटवृक्ष)

वडाचे झाड नाही, असे भारतात एकही गाव नाही, असे आपण खात्रीने म्हणू शकू. गावाच्या बाहेर असलेल्या वटवृक्षाच्या छायेत माणसे व गुरेही आपला थकवा दूर करण्यासाठी बसून विश्रान्ति घेतात. झाडाच्या फांद्यांना फुटणाऱ्या मुळ्या केसांसारख्या लटकत असतात. पर्शियन समुद्रापाशी जो विशाल वृक्ष आहे, त्याच्या छायेत पूर्वी इथून जाणारे व्यापारी (बनीये)बरेच दिवस मुक्काम करीत. म्हणूनच पार्शी भाषेत या झाडाचे नावच 'बनियान' असे पडले. हिन्दीत याला 'बरगद', तमिलमध्ये 'आल', मल्याळीत 'पेरल' व तेलगूत 'मर्रि' असे म्हणतात. इंग्रजीत या झाडाला 'इंडियन फिन' असे म्हणतात.

पूर्वीच्या काळी अपत्यहीन दाम्पत्ये ज्येष्ठ महिन्याच्या अमावास्येला वटवृक्षाची पूजा करत असत. असे म्हणतात की आपला पती सत्यवान याच्या प्राणरक्षणासाठी सती सावित्रीनेही वडाची पूजा केली होती. या सृष्टीच्या अंती जेंव्हा जलप्रलय होईल तेंव्हा श्री विष्णु शिशुरूपात वडाच्या पानावर पडून पाण्यात तरंगत रहातील अशी भक्तांची एक समजूत आहे. आपल्या पायाचा अंगठा तोंडात घालून वटपत्रावर शयन करणाऱ्या बालकृष्णाच्या चित्राची बाजारात खूप विक्री होते.

कलकत्याच्या 'शिवपूर बोटॅनिकल गार्डन' मधील वट, मद्रासच्या अड्यार येथील थिऑसॉफिकल सोसायटीच्या आवारातील वट व बिहार राज्यातील गोपीपुरचा छत्रीसारखा दिसणारा वट हे सुप्रसिध्द वटवृक्ष होत. याच राज्यातील काम्प्टो येथील अनेक एकर भूमी व्यापणारा वटवृक्षही खूप प्रसिध्द आहे.

वडाच्या झाडाची अंडाकार पाने मोठी व जाड असतात. फेब्रुवारी व मार्च महिन्यात अंकुर फुटून झाडाला छोटी-छोटी फळे येतात. थोडी मोठी झाल्यावर जेंव्हा ती पिकून लाल होतात, तेंव्हा ती खाण्यासाठी अनेक प्रकारचे पक्षी या झाडाकडे आकृष्ट होतात.

वटवृक्ष शेकडो वर्षे जिवन्त रहातो.

आपल्या देशातील ऋषि-मुनि : ३

नारद

ऋषिपुंगव नारद यांना भगवन्त व त्यांनी निर्माण केलेल्या सृष्टीचे भारी प्रेम वाटे. नारद हे ब्रह्मदेवाचे पुत्र असून महाविष्णूंचे मोठे भक्त होते. 'महति' नामक आपली वीणा झंकृत करत व 'नारायण, नारायण' नाव ओठी खेळवत हे ऋषिश्रेष्ठ नारद सर्वत्र संचार करीत.

माणसाच्या सद्व्यवहाराचे समर्थन करणाऱ्यांत ते अग्रगण्य होते. विष्णूकडून त्यांना जी विद्या मिळाली, तिचा ते मृत्युलोकात प्रसार करीत. 'नारायण' नामाचा जप करीत ते तिन्ही लोकी संचार करून तेथील सर्वांवर यथाशक्ति अुपकार करत.

एकदा वाल्मीकींनी तमसेच्या तीरावर बसून 'रामायण' नावाचे महाकाव्य रचले.

पांडवांनी जेंव्हा एक नवीन नगर निर्माण करायचे ठरवले, तेंव्हा नारदांनी त्यांचासमोर दिव्य नगरी इन्द्रपुरी, कुबेरपुरी आदि सुरचित सुंदर नगरांचे वर्णन केले. ते वर्णन त्यांनी इतक्या सुंदर शैलीत केले, की जणू काही आपण ती नगरे प्रत्यक्षच हिंडून पहात आहोत! यावरून बोध घेअूनच पांडवांनी आपली राजधानी इन्द्रप्रस्थ अतिसुंदर बनवली.

असे म्हणतात की नारद कलहप्रिय होते. त्यांना 'कळीचा नारद' असे म्हणत. नारद बाहेरून 'कळलावे' वाटले तरी त्यांत त्यांचा काही अुत्तम अंतस्थ हेतु असे, त्यामुळे लोककल्याण साधे. 'वाईटा'वर 'चांगल्या'चा जय व्हावा, 'अधर्मा'वर 'धर्मा'चा जय व्हावा, हेच त्यांचे अुद्दिष्ट असे. याच कार्यात त्यांच्या कळलावेपणाने मदत केली. अुदाहरण म्हणून कंसाचीच गोष्ट घेअू - बालकृष्ण कोठे वाढतो आहे, हे त्याला ठाअूक नव्हते. ते जाणून घेण्यासाठी कंस धडपडत होता. नारदाने ती गुप्त गोष्ट त्याला सांगून टाकल्यावर कंसाने त्याला विविध अुपायांनी मारून टाकायचा प्रयत्न केला. पण शेवटी तो स्वत:च कृष्णाच्या हातून मारला गेला व त्याच्या अत्याचारांनी व पापांनी त्रस्त झालेल्या भूमीने सुटकेचा श्वास सोडला! अशा प्रकारे नारदांच्या कलहप्रियतेनेच वध घडून आला.

रावणवधासही एक प्रकारे नारदच कारणीभूत झाले. एकदा रावणाने नारदाला विचारले की, ओंकार शब्दाचा अर्थ काय. रावणाला तो कळावा अशी त्याची योग्यता नाही, हे जाणून नारदाने त्याला नकार दिला. अतिक्रोधाने रावणाने नारदाची जीभच कापून टाकायचा प्रयत्न केला. तेंव्हा नारदानेच त्याला शाप दिला की, ''भविष्यात तुझ्या साऱ्या जिभांसह तुझी दहाही मस्तके अुडवून दिली जातील.''

नारदांच्यात ज्ञानपिपासा खूपच अधिक होती. त्यांनी एके दिवशी महाविष्णूंना विचारले, ''विश्वाच्या सृष्टीचा आधार मायाच आहे, असे म्हटले जाते. ही 'माया' काय आहे?'' विष्णु अुत्तरले की, ''ते तुझं तुलाच एक दिवस कळेल.''

एके दिवशी नारद नेहमीप्रमाणे भूलोकात संचार करत एका गावातून जात असता, अकस्मात् जोरदार पाऊस कोसळू लागला. स्वत:च्या रक्षणासाठी त्यांनी एक दरवाजा ठोठावला. एका सुंदर तरुणीने दरवाजा अुघडून त्यांना आत घेतले. त्या युवतीच्या आईबापांच्या विनंतीवरून नारदांनी तिच्याशी विवाह केला व ते तेथेच राहू लागले. त्यांना काही मुलेही झाली. सारी सांसारिक सुखे त्यांनी अुपभोगली. एक दिवस अचानक महापूर आला आणि त्या प्रवाहात नारदांची पत्नी व मुले वाहून गेली. हा विरह सहन होऊन शोक करत ते जमिनीवर गडाबडा लोळू लागले. तोंडाने बायको व मुलांची नावे घेत रडू लागले; आता आपले कसे होणार असेही म्हणत राहिले. विलाप करत ते, ''नारायण, आता तूच माझं रक्षण कर.'' असे ते म्हणाले.

दुसऱ्याच क्षणी नारायण प्रकट होअून नारदाला म्हणाले, ''तू तर त्रिलोक-संचारी आहेस. ही बायको-मुलं मुळात आलीच कोठून?''

आता नारद समजून चुकले की, 'माया' यालाच म्हणतात. नंतर अुठून दोन्ही हात जोडून त्यांनी श्रीविष्णूंना नमस्कार केला व त्यांची स्तुति गाइली.

सावित्री व तिचा पिता अश्वपति यांना नारदांनीच सांगितले होते की, ''विवाहानंतर बरोबर एका वर्षाने सत्यवान मृत्यु पावणार आहे! नारदाच्या या कथनामुळेच सावित्रीने यमाला मोठ्या धीटपणे तोंड दिले अन् आपल्या पतीचे प्राण वाचवले. नारदामुळेच सावित्रीचे मनोबल वाढले होते.

अशा प्रकारे आपल्या कित्येक पुराणकथांचा नारदांशी संबंध आहे. आपल्या भक्ति-साहित्यात नारदांच्या भक्तिसूत्रांचे स्थान बरेच श्रेष्ठ आहे.

तुम्हाला माहित आहे काय?

१. जगातील कोणत्या देशात सर्वात अधिक तेल अुत्पादन होते ?
२. 'इंडियाज शेक्सपियर' नावाने प्रसिध्द नाटककार कोण ?
३. 'ग्रीन लॅण्ड' हा कोणत्या देशाचा भाग आहे ?
४. तिबेट मध्ये अुगम पावून, हिमालयातून वहात शेवटी समुद्राला मिळण्यापूर्वी गंगेला मिळणारी नदी कोणती ?
५. 'गवत' जातीचे सर्वात मोठे रोप कोणते ?
६. आपल्या देशातील कोणते शहर 'सात बेटांचे शहर' म्हणून ओळखले जाते ?
७. रेडियोचे संशोधक कोण ?
८. 'रामचरित मानस'चे रचनाकार कोण ?
९. 'अर्थशास्त्राचे पिता' कोणाला म्हटले जाते ?
१०. कोणत्या राजपूत राजकुमारीशी अकबराचा विवाह झाला ?
११. मलेरियावर औषध म्हणून अुपयोगात येणारे क्विनाइन कोणत्या झाडाच्या सालापासून बनवले जाते ?
१२. दक्षिण भारतातील एका नगरात पूर्वी 'ब्रिटिश आर्मी प्रधान कार्यालय' होते. त्या नगराचे नाव काय ?
१३. इण्डोनेशियाचे एक बेट आहे सुमात्रा. त्याचे प्रसिध्द स्थानीय नाव काय ?
१४. क्रिकेट टेस्ट मॅचमधे भाग घेणाऱ्या सर्वात अधिक वयस्कर खेलाडूचे नाव काय ?
१५. केप ऑफ गुडहोपला वळसा घालून १४९२ मध्ये भारताचा मार्ग शोधून काढणाऱ्या कप्तानाचे नाव काय ?
१६. रामायणातील लक्ष्मणाच्या पत्नीचे नाव काय ?
१७. 'बर्लिन' कोणत्या नदीतटावर वसले आहे ?
१८. जगातला पहिला संशोधक इजिप्तवासी होता. त्याचे नाव काय ?

उत्तरे

१. रशिया
२. कालिदास
३. डेन्मार्क
४. ब्रह्मपुत्रा
५. बांबू
६. मुंबई
७. बी.मार्कोनी
८. तुलसीदास
९. अॅडम स्मिथ
१०. जोधाबाई
११. सिंकोना
१२. बंगलोर
१३. जावा मैनर
१४. इंग्लंडचा डब्ल्यू. रोड्स (५२ वर्षे)
१५. वास्को द गामा
१६. अुर्मिला
१७. स्प्री नदी
१८. हेश्रा

भरतची चिंता

भरत एक फार चांगला माणूस होता. शेजाऱ्या पाजाऱ्यांना मदत करण्यात त्याला आनंद वाटे. पण ते कोणी ही त्याच्याशी सद्व्यवहार करीत नसत. म्हणूस भरत नेहमी चिंतेत असे.

भरतची बायको वाणी सुस्वभावी स्त्री होती. ती नेहमी भरतला सांगे - "लोकांना मदत करून तुम्हाला जो आनंद मिळतो, त्याहून अधिक चिंताच तुमच्या पदरात पडते. आता येथून पुढे तरी आपल्या पुरतं पहात चला."

वारंवार बायकोचा उपदेश ऐकून आता भरतने निर्णय केला की इथून पुढे दुसऱ्या कोणाला मदत करायची नाही. भरतच्या समोरच्या घरात शिव रहात असे. गाव सोडून तो जेव्हा शहरात रहायला जायला निघाला, तेव्हा 'आपल्या घराचा सौदा करण्याची जबाबदारी त्याने भरतवर सोपवली.

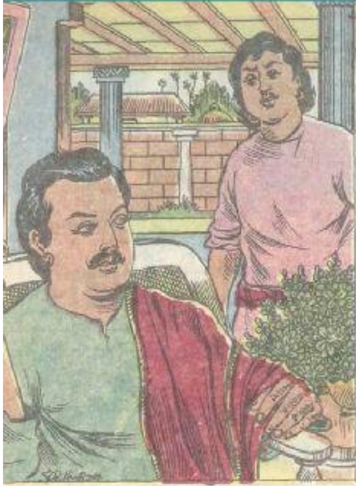
तेव्हा भरतने त्याला सांगितले- "मी ज्या कोणाला मदत करतो, शेवटी माझे व त्याचे भांडण होते. ही जबाबदारी तू दुसऱ्या कोणावर तरी सोपव."

हसत शिव म्हणाला - "ठीक आहे, मी घराला कुलूप लावून जातो. माझ्या घराचा सौदा करायला कोणी आलं तर माझा पत्ता त्याला दे. तूज्याच्याबद्दल पत्र लिहिशील त्यालाच मी आपले घर विकीन."

भीम भरतचा मेहुणा होता. शिवचे घर खरेदी करण्याचा त्याचा विचार होता. परंतु भीमसाठी पत्र लिहिण्यास भरतने नकार दिला. आपल्या नातेवाईकाबद्दल शिफारस केली तर शिव गैरसमज करून घेईल अशी त्याला भीति होती.

पत्र लिहायला नकार देत भरत म्हणाला - "तू माझ्या बायकोचा सख्खा भाऊ आहेस. माझं घर इतकं मोठं आहे की यात एका वेळी चार कुटुंबे राहू शकतील. तुला निराळं राहण्याची जरूरच मुळि काय? मी तुला वेगळं

राजाराम पेंडसे

राहू देणार नाही. माझ्याच घरात माझ्या बरोबर रहा झालं!''

भीमला आपल्या मेहुण्याचा स्वभाव चांगला माहीत होता. भरतचे बोलणे ऐकून तो मनातल्या मनात नाराज झाला. या गावी रहायला येण्याचा विचारच त्याने सोडून दिला.

एके दिवशी गोपी नावाचा एक माणूस भरतकडे येऊन म्हणाला - ''मी एक गरीब माणूस आहे हे आपण जाणताच. घराची किंमत एका हप्त्यात मी देऊ शकणार नाही. आपण ज्याच्या साठी पत्र लिहून द्याल, त्यालाच शिव आपले घर विकणार हे मला माहीत आहे. एक पत्र लिहून आपण माझ्यावर दया करा. आमरण मी आपले उपकार विसरणार नाही.''

एकरकमी सारी किंमत देऊन कोणी घर खरीदलं तर ती गोष्ट वेगळी. हा गोपी तर हप्त्या-हप्त्याने पैसे देणार! मी शिफारस केली तर याला घर मिळू शकेल. अशा द्विधा अवस्थेत भरत विचार करीत राहिला. ''येईन पुन्हा एकदा'' असे म्हणून गोपी निघून गेला.

काही वेळाने गोपीची बायको रुक्मिणी आली. भरतची बायको वाणीला भेटली नि म्हणाली - ''माझा नवरा हृदय-विकाराने आजारी आहे, समोरचं घर खरेदी करण्याची त्याची फार इच्छा आहे. घराबद्दलच्या विचारांनीच आजकाल त्याला खाऊन टाकलंय. हृदय-विकाराचा झटका केव्हा येईल आणि कोणत्या क्षणी काय होईल याची मला काळजी वाटते. सध्या आम्ही भाड्याच्या घरात रहात आहोत. घरमालकाने आम्हाला घर सोडायला सांगितलंय. तुमच्या नवऱ्याने मदत केली तर गावात आमचं एक स्वतःचं घर होईल. या घरात आम्ही सुखाने नांदू. माझ्या नवऱ्याचे प्राण तुमच्या नवऱ्याच्या हाती आहेत.''

वाणीला रुक्मिणीची दया आली. तिने नवऱ्याला आग्रहपूर्वक सांगितले की त्याने शिवला पत्र लिहावे. शेवटी भरतने गोपीला पत्र लिहून दिले. दोन दिवसात गोपी शहरात जाऊन परत आला आणि भरतकडे येऊन म्हणाला - ''तू फार चांगला माणूस आहेस, पण तुझा मित्र पैशांमागे लागला आहे. घराची सर्व रक्कम दोन हप्त्यातच त्याला पाहिजे. त्याचे बोलणे ही मला अति तिरसटपणाचे वाटले. कसा तरीच तो वागला माझ्याशी. भाड्याचं घर नाही मिळालं, तर झाडाखाली राहीन, मरून जाईन, पण कोणत्याही स्थितीत ते घर खरेदी करणार नाही. मी त्याला ही तसं सांगून टाकलं.''

गोपीला हृदय-विकाराची बाधा होती म्हणून भरतला त्याच्याबाबत चिंता वाटत होती. चांगले घर हातचे सोडू नये असे त्याने गोपीला समजाऊन सांगण्याचा प्रयत्न केला. त्याने गोपीला अशी ही भीति दाखवली की जर त्याने हे घर खरीदले नाही तर त्याचा मेहुणा अधिक किंमत देऊन ते घर खरेदी करायला तयार आहे.

या सगळ्याचा गोपीवर चांगला परिणाम झाला. भरतने शिवला पुन्हा पत्र लिहिले आणि गोपीच्या आर्थिक परिस्थितीचा विचार करण्याची विनंती केली. गोपी पत्र घेऊन पुन्हा शहरात गेला. पुढे काय झालं ते काही गोपीने भरतला सांगितलं नाही. काही दिवसां - नंतर गावातील लोकांकडून भरतला कळलं की गोपीने शिवचे घर खरेदी केलं आहे. काही लोकांनी भरतने केलेल्या मदतीबद्दल त्याची प्रशंसा केली.

पण आपण घर खरेदी केल्याची वार्ता गोपीने आपल्याला का सांगितली नाही याचे भरतला आश्चर्य वाटले. आपण काय चूक केली हे जाणून घेण्याची त्याची इच्छा होती. सर्व काही जाणून घेण्यासाठी त्याने एक दिवस गोपीला

सपरिवार आपल्याकडे भोजनाचे आमंत्रण दिले. गोपी बायको-मुलांसह आला, भरतकडे सर्वांनी भोजन केले, पण घराच्या सौद्याबाबत कोणी तोंडावाटे ब्र काढला नाही. बिचारा भरत मनातल्या मनात निराश झाला.

गोपीने घर खरेदी केलं ही गोष्ट मात्र खरी होती. लवकरच गृह-प्रवेशाची तयारी जोरात सुरू झाली. आता मात्र भरतची चिंता अधिक वाढली. तेव्हा बायको त्याला म्हणाली- ''या वेळी मी तुम्हाला उगाच भरीस पाडलं. मी आपली चूक कबूल करते. माझ्या मुळेच आपण सध्या चिंता करीत आहात. आपणच अडाणी नि मूर्ख आहोत. म्हणून आपण त्यांना मदत केली, ते आपल्याला दुःख देत आहेत. गोपीने

आपली मदत घेतली आणि आता आपल्याशी शत्रूसारखा वागतो आहे. अकारण आपणास दु:ख होत आहे. गरज पडली म्हणजे लोक दहा वेळा आपल्याकडे येतात, नि काम झालं की बोलायचं ही टाळतात, उलट आपल्याबद्दलच तक्रार करतात. अशा विश्वासघाती लोकांशी कसं वागावं, त्यांना कसा धडा शिकवावा हे माझा भाऊ भीम चांगलं जाणतो. आपण त्याला काही दिवस आपल्याकडे रहायला बोलवू या!"

"मी तर पूर्वीच त्याला आपल्याकडे राहण्यासाठी बोलविले होते. त्याने ऐकलं न ऐकल्यासारखं केलं." भरत म्हणाला.

"आपण त्याच्यावर दया करून त्याला बोलवलं तर तो थोडाच येणार आहे? आपली अडचण सांगून त्याला आदराने विनवलं तर तो जरूर येईल." वाणीने सल्ला दिला.

भरतने हे मान्य केले. नवरा बायको दोघांच्या विनंतीनुसार भीम आपल्या कुटुंबासह भरतकडे रहायला आला. घराची सर्व जबाबदारी त्याने आपल्यावर घेतली. भीमच्या देखरेखीखाली घरातील सर्व कामे होऊ लागली. एक दिवशी गोपी भरतकडे आला. भीमने त्याला दरवाजावरच अडवलं आणि येण्याचे कारण विचारले. गोपी म्हणाला - "उद्या गृह-प्रवेश आहे. मी भरतला निमंत्रण द्यायला आलो आहे."

भीम म्हणाला- "त्यांची तब्येत ठीक नाही. मी त्यांना तुमचा निरोप सांगेन." आणि गोपी निघून गेला.

दुसऱ्या दिवशी भरतच्या घरी गृह-प्रवेशानिमित्त लोकांची खूप गर्दी जमली. गावातले खूप लोक आले. भरतच्या घरचे मात्र त्यात कोणी नव्हते. याबाबत लोक आपापसात कुजबुजत होते. दुसऱ्या दिवशी घरावरून जाताना कोणी तरी भीमला विचारले - "गोपीच्या गृह-प्रवेशाच्या समारंभात भरतकडील कोणी कसे दिसले नाही?" भीम म्हणाला - "गोपीने भरतला निमंत्रणच दिले नाही."

तिकडून चाललेल्या गोपीने हे बोलणे ऐकले. तो जोरात ओरडला - "खोटारड्या! मी निमंत्रण देण्यासाठी तुझ्या घरी आलो होतो, तेव्हा तूच तर सांगितलंस ना कि भरतची तब्येत ठीक नाही म्हणून? आणि मी भरतला सांगेन असे तूच नव्हता म्हणालास?"

भीम म्हणाला - "माझ्या मेहुण्यांची तब्येत ठीक नसल्याचे मी जरूर सांगितले होते. मला वाटलं तू आत येऊन त्यांच्या प्रकृती बद्दल चौकशी करशील. पण तसं काही न करता तू परत गेलास. मला वाटलं तू भरतच्या विशेष सलगीतला नसावास. फार प्रेमाने तुला निमंत्रण द्यायचं होतं असं मला दिसलं नाही. दुसऱ्या दिवशी ही मेहुण्यांची तब्येत ठीक नव्हतीच.

"मेहुण्यांच्या बदली तू येऊ शकला असतास की!" गोपीने विचारले.

जोरजोरात हसत भीम म्हणाला - "तू तर भरतला निमंत्रण द्यायला आला होतास. मला तू थोडंच बोलवलं होतंस?"

गोपी निरुत्तर होऊन मान खाली घालून निघून गेला.

घरी आल्यावर भीमने भरतला सर्व वार्ता समजाऊन सांगितली. चिंतित होऊन भरत म्हणाला - "उगाच कशाला त्याच्या मागे लागलास? जर त्याने चूक केली असेल तर त्याचं फळ त्याला भोगायलाच लागेल."

भीम म्हणाला - "मी कशाला त्याच्या मागे पडू? त्याचा आणि माझा संबंधच काय मुळि? अडचणीच्या वेळी आपल्या मित्रांना मदत केली पाहिजे. सुखाचे दिवस असतील तर गुण्या-गोविंदाने बरोबर रहावं. शत्रूंना दोन हात दूरच ठेवावं. गोपी आपला मित्र ही नाही नि शत्रू ही नाही. काही मदत मागितली तर जमेल तेवढी करावी. अधिक कोणाच्या फंदात पडायचं कारण नाही. सूज्ञ लोक असंच सांगत आले आहेत नि मी पण तेच तर केलं."

आता आपली चूक भरतच्या लक्षात आली. जी माणसं मदत मागण्यासाठी त्याच्याकडे आली, त्या सर्वांना तो आपली समजत राहिला. त्यांच्या सुख-दुःखात भागीदार होऊ लागला आणि त्यामुळेच त्याच्या चिंता वाढत गेल्या, अकारण दु:खी-कष्टी होत राहिला. भीमच्या सल्ल्यानुसार वागणूक ठेवली तर विनाकारण चिंतांचा भार वहावा लागणार नाही.

कोल्हा आणि ससा

जंगलातल्या सर्व जनावरांनी कोरड्या जमिनीवर नांगर फिरवायचे ठरवले. तेथे त्यांचा शेती करायचा विचार होता. बरेच दिवस त्यांचे हे काम चालू होते. बरीच जमीन नांगरून झाली. एके दिवशी अन्य जनावरांबरोबर कोल्हा व ससाही कुदळ फावडी घेऊन कामाला लागले.

खूप कडक ऊन्ह होते. त्यामुळे थोड्याच वेळात ससा दमून गेला. तरीही विश्रान्ती घ्यायला तो घाबरत होता, कारण त्याला भीती वाटत होती, की इतर जनावरे आपल्याला रागावतील. त्यामुळे त्याने आणखी काही वेळ काम केले.

परन्तु त्याच्याने अगदीच काम करवेनासे झाले. 'आता काहीवेळ एकाद्या झाडाखाली थोडा वेळ आराम केला नाही, तर आपला जीव जाईल' असे त्याला वाटू लागले; म्हणून पांयात काटा घुसला असल्याचे नाटक करीत, लंगडत तो हळूच तेथून निसटला अन् झुडुपांमधून वाट काढत विहिरीजवळ पोचला.

ती विहिर एका झाडाखाली होती. फांदीवर एक कप्पी (पुली) बसवलेली असून त्यावरून एक जाड व लांब दोर टाकलेला होता. दोराच्या दोन्ही टोकांना दोन बादल्या बांधलेल्या होत्या.

विहीर व झाडाची सावली पाहून ससा फारच खुश झाला. एक अुडी मारून तो पटकन एका बादलीत बसला. दुसऱ्याच क्षणी वजनामुळे ती बादली विहिरीत जाअू लागली. भयाने सशाचा थरकाप झाला. पण 'आता होईल ते होईल' या विचाराने ससा जराशीही हालचाल न करता बसून राहिला. पाण्याचा स्पर्श होताच बादली आणखी खाली जायची थांबली. घाबरून सशाने हालचाल केली असती, तर तो नक्कीच बुडाला असता.

इकडे कोल्हा सशाच्या हालचाली लक्षपूर्वक न्याहाळत होता. काही बहाणा करून ससा पळून गेलेला दिसताच कोल्हाही त्याच्या मागावर राहिला. लांबून सशाला बादलीत बसता नाही त्याने पाहिले. त्याने विचार केला, "सशाची या प्रकारात नक्कीच काहीतरी चाल असली पाहिजे. खाण्याचा पदार्थ त्याने आत लपवला असावा." हळूच कोल्हा विहिरीजवळ आला अन् आत डोकावून पाहू लागला.

विहिर खोल असल्याने त्याला आतील काहीच दिसेना. कोल्ह्याने मोठ्या गोड आवाजात हाक मारली, "ससाभाअू! अरे तिथे बसून काय करतोयस ?" कोल्हयाने विचारले.

"मासे पकडतोय मासे! इथे खूपच मासे आहेत. तुम्हाला हवे असतील तर त्या दुसऱ्या बादलीत बसून या खाली! असले मासे दुसरीकडे कोठे मिळायचे नाहीत." ससा अुत्तरला.

यावर कोल्ह्याने लगेच बादलीत अुडी मारली. कोल्हा सशापेक्षा जड असल्याने आता त्याची बादली खाली जाअू लागून सशाची वर येऊ लागली.

वाटेत जेंव्हा दोघे समोरासमोर आले, तेंव्हा ससा म्हणाला, "तुम्ही मासे पकडत रहा. मी येतोच लगेच. एकट्यानेच सगळे मासे खाऊन टाकायचे नाही हं. मी आल्यावर आपण दोघे मिळून सहभोजन करू."

ससा पटकन वर आला अन् ताबडतोब बादलीबाहेर अुडी मारून आपल्या घरी पळाला.

त्या दिवशीचे काम पुरे करून सारी जनावरे जेंव्हा विहिरीवर हातपाय धुवायला आली, तेंव्हा आत कोल्हा आरडाओरड करत असलेला त्यांना आढळला. त्या सर्वांनी कोल्ह्याला बाहेर काढले, तेंव्हा कुठे त्याच्या जिवात जीव आला.

सशाची चाल त्याला बरोबर समजून चुकली!

चान्दोबात पंचवीस वर्षांपूर्वी प्रसिद्ध झालेली गोष्ट